

e- ISSN: 2757-7864

**KARADENİZ
EKONOMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ • KARED**

**KARADENİZ JOURNAL OF
ECONOMIC RESEARCH**

**İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi**

Yıl: 2021
(Year)

Cilt: 2
(Volume)

Sayı: 2
(Number)

Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2(2), 2021.

Karadeniz Journal of Economic Research, 2(2), 2021.

e-ISSN: 2757 - 7864

KARED

Yıl / Year: 2021

Cilt / Vol: 2

Sayı / No: 2

Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Temmuz ve Aralık aylarında yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen alıntılanamaz. Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

KARADENİZ EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ | **KARADENİZ JOURNAL OF ECONOMIC RESEARCH**

Sahibi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına

Prof. Dr. Uğur KAYA

Editörler / Editors

Prof. Dr. Metin BERBER

Prof. Dr. Uğur KAYA

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Prof. Dr. Abdülkadir PEHLİVAN

Doç. Dr. Umut ÜZAR

Arş. Gör. Dr. Bilgen AKMERMER

Arş. Gör. Selim Koray DEMİREL

Bölüm Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Selçuk PERÇİN

Prof. Dr. Levent Yahya ESER

Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI

Doç. Dr. Özgür TÜFEKÇİ

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim DİNDAROĞLU

Doç. Dr. Zehra ABDİOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Emrah FIRİDİN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Metin BERBER

Prof. Dr. Mustafa EMİR

Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU

Prof. Dr. Mehmet TUNÇER

Prof. Dr. Tuba Yakıcı AYAN

Prof. Dr. Süleyman ERKAN

Prof. Dr. Güven MURAT

Prof. Dr. Ahmet YILMAZ

Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Prof. Dr. Eran ÖZ

Prof. Dr. Murat ÇEMREK

Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ

Prof. Dr. Bünyamin ER

Prof. Dr. Alper ÖZER

Prof. Dr. Suat OKTAR

Kapak ve Sayfa Tasarımı / Cover and Page Designer

Arş. Gör. Dr. Bilgen AKMERMER

İngilizce Editörü / English Editor

Arş. Gör. Yasin Çağlar KAYA

İletişim / Contact

KTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 61080 Ortahisar/Trabzon/TÜRKİYE

Telefon : +90 (462) 377 29 58

Fax: +90 (462) 325 72 81

E-mail: kareddergi@gmail.com, **URL** <http://dergipark.gov.tr/kared>

İÇİNDEKİLER /TABLE OF CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ /RESEARCH ARTICLES

	SAYFA PAGE
Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi: G-20 Ülkeleri Örneği The Effect of Foreign Trade on Economic Growth: The Case of G-20 <i>Burak UĞUR, Tuğçe DALLI</i>	1-18
E7 Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve CO2 Salınımı İlişkisinin Ekonometrik Tahmini Econometric Estimation of The Relationship Between Economic Growth and CO2 Emissions in E7 Countries <i>Dilek ATILGAN, Tuba İSPİR</i>	19-31
Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımının Sağlık Statüsü Üzerindeki Etkisi: MINT Ülkeleri Örneği The Impact of Health Expenditures and Income Distribution on Health Status: The Case of MINT Countries <i>Ahmet Yılmaz ATA, Ayşe ERYER</i>	32-49
T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi TR Karadeniz Technical University - Establishment and Historical Development of the Faculty of Economics and Administrative Sciences <i>Yusuş SÜRMEĞ</i>	50-63

Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi: G-20 Ülkeleri Örneği

Burak UĞUR¹

Tuğçe DALLI²

Öz

1990'lı yılların başından itibaren giderek yaygınlaşan küreselleşme, dünya ekonomilerinin tamamını birbirine entegre etmiştir. İktisat politikalarının temel amacı ulusal ekonomiyi canlandırmak, büyümeyi sürdürülebilir hale getirmek olmakla birlikte, bu amacın gerçekleşme kanallarından biri de dış ticarettir. Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki uzun vadeli etkisi İçsel Büyüme Modelleri ile açıklanmaktadır. 2008 küresel krizinin ardından başlayan dış ticaret ve ekonomik büyümedeki istikrarsızlıklar günümüzde de devam etmektedir. Bu durumdan hareketle dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkisinin tespit edilmesi oldukça önemli bir hale gelmiştir. Bu çalışmada, G-20 üyesi ülkeler için 1990-2019 yılları arasında dış ticaretin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisi dinamik panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada verisi bulunabilen 16 G-20 ülkesi kullanılmıştır. Analizler sonucu elde edilen bulgular, G-20 ülke grubunda ihracatın ekonomik büyümeyi etkilemediğini, ithalatın ise ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: G-20, Ekonomik Büyüme, Dış Ticaret

Jel Kodları: F10, E23, C33

The Effect of Foreign Trade on Economic Growth: The Case of G-20

Abstract

Globalization, which has become increasingly widespread since the early 1990s, has integrated all of the world's economies into each other. The main goal of economic policies is to revive the national economy, to make growth sustainable, but one of the channels of realization of this goal is foreign trade. The long-term impact of foreign trade on economic growth is explained by Internal Growth Models. The instability in foreign trade and economic growth that began after the global crisis of 2008 continues today. Based on this situation, it has become quite important to determine the long-term impact of foreign trade on economic growth. In this study, the effect of foreign trade on economic growth was estimated by dynamic panel data method for the G-20 member countries between 1990 and 2019. In the study, 16 G-20 countries with available data were used. The results obtained as a result of the analyzes show that exports for G-20 group do not affect economic growth, while imports have a positive effect on economic growth.

Keywords: G-20, Economic Growth, Foreign Trade

Jel Classification Codes: F10, E23, C33

¹ Dr, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF - İktisat Bölümü - İktisat AD, burakugur89@hotmail.com

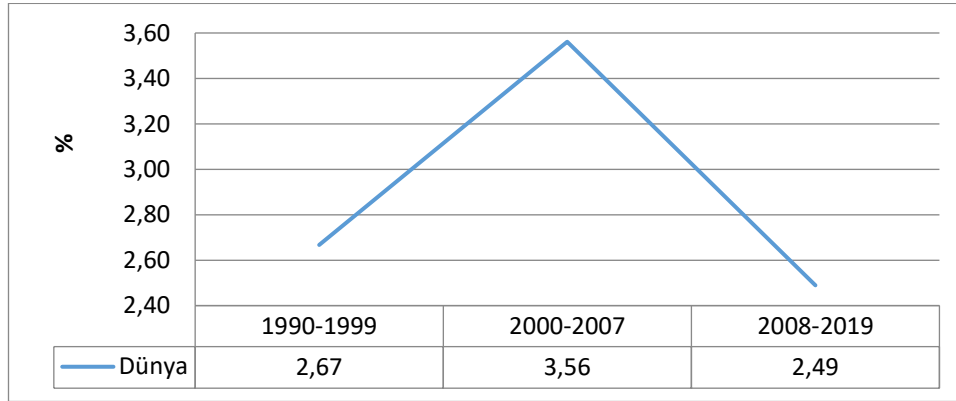
² YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, dallitugce1@gmail.com

1. Giriş

Günümüzde küreselleşme sürecinin de hızlanmasıyla dünya ekonomileri arasında otarşı (kendi kendine yeterlilik) politikası izleyen ekonomi kalmamış ve tüm ülkeler birbirine eklemlemiştir. Dolayısıyla bir ülkenin ekonomik büyümesi ve daralması diğer ülkeleri de etkilerken; her ülke büyümek için diğer ülkelerle ekonomik ilişkiler kurmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle ekonomik büyüme uluslararası bir problem olarak ön plana çıkmaktadır.

Dış ticaretin uzun dönemde sürekli ve yüksek büyüme hızı yakalanmasında önemli roller üstlendiği akademik çevrelerde genel olarak kabul görmektedir (Ricardo, 1951; Lucas, 1988; Grossman ve Helpman, 1990; Smith, 1994). İçsel büyüme teorilerine göre, dış ticaretin ekonomik büyümeyi etkileme kanalları; kaynak dağılımı, ithalatın disipline etmesi, ölçek ekonomileri, girdi sağlama ve teknoloji yayma etkileridir (Taban ve Kar, 2016: 206-210).

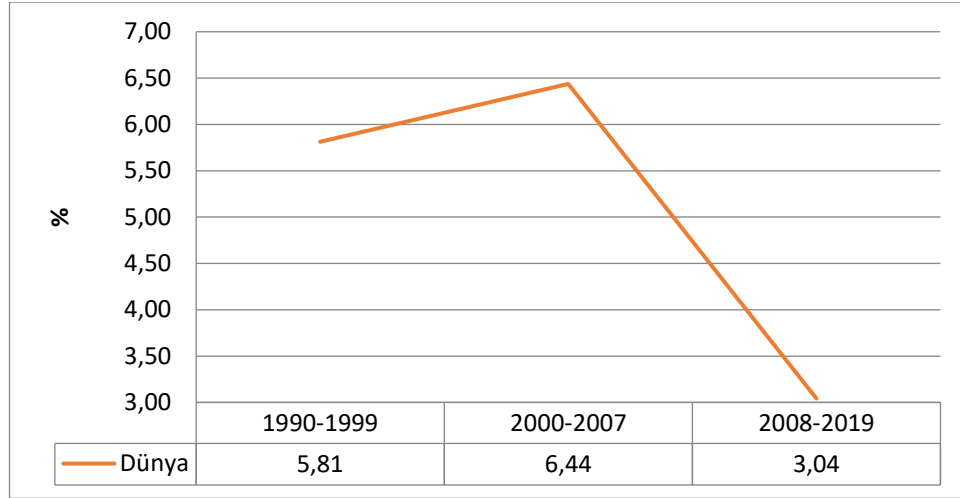
şekil 1: Dünya'daki Ortalama Yıllık İktisadi Büyüme Oranı (1990-2019)

Kaynak: (World Bank, 27.09.2021, <https://databank.worldbank.org>).

şekil 1'de 1990-2019 dönemi arasında Dünya'daki ortalama büyüme oranları gösterilmektedir. 1990-1999 yılları arası ortalama %2,7 büyüyen dünya ekonomisi 2000li yılların başından itibaren hızlı bir büyüme sürecine girerek 2008 küresel krizine kadar ortalama %3,6 büyümüştür. Fakat dünya, 2008 küresel krizinin başlangıcından bu yana yavaş (%2,5) büyümektedir. Bu durumun ilk zamanlardaki nedenleri, ABD'deki küresel finans krizi ve Avrupa'daki borç krizinin dünya ekonomilerini riskli varlıklar, güven, kredi ve ticaret kanallarıyla etkilemesidir. Ancak küresel krizin etkilerinin hafiflediği son zamanlarda ise, gelişmiş ülke merkez bankalarının sıkı para politikaları, jeopolitik riskler, artan finansal oynaklık, Çin ekonomisindeki politika değişikliği, İngiltere'nin Avrupa birliğinden ayrılma süreci ve ticari korumacılığın ciddi artışı dünya ekonomisinin büyümesinin zayıf seyretmesinin nedenleri arasındadır (TiM, 2019: 30-31).

Şekil 2: Dünya Mal ve Hizmet Ticaret Hacmi (Miktarı) Ortalama Büyüme Hızı (1990-2019, %)

Kaynak: (World Bank, 27.09.2021, <https://databank.worldbank.org>).

Şekil 2’de 1990-2019 dönemi arasında dünya mal ve hizmet ticaretindeki (ihracatındaki) ortalama büyüme oranları gösterilmektedir. 1990-1999 yılları arası taşımacılık ve iletişim faaliyetlerinde yaşanan teknolojik gelişmeler, Çin, Hindistan ve eski Doğu Bloku ülkelerinin uluslararası ticarete daha fazla açılmaları dünya ticaretini pozitif etkilemiş ve dünya ticareti ortalama %5,8 büyümüştür (Aydın vd., 2010: 44). 2000li yılların başından itibaren ise küresel piyasalardaki sermaye bolluğu ve küresel büyümenin güçlü seyretmesi sayesinde dünya ticareti hızlı bir büyüme sürecine girmiş ve 2008 küresel krizine kadar ortalama %6,4 büyümüştür. Fakat dünyada dış ticaret hacmi küresel krizin başlangıcından beri zayıf (%3,0) seyretmektedir. Küresel büyümenin zayıf seyretmesi ve ticari korumacılıktaki ciddi artış dış ticareti olumsuz etkilemektedir (TİM, 2019: 30-31).

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ülkelerin iktisat politikaları açısından oldukça önemlidir. Bir ülkede ihracat ve/veya ithalattan ekonomik büyümeye doğru bir ilişkinin mevcut olması, ekonomik büyümenin artması için ihracat ve/veya ithalata yönelik teşvikleri gerektirmektedir (Iyoha ve Okim, 2017: 25). 2008 küresel krizinin ardından başlayan dış ticaret ve ekonomik büyümedeki istikrarsızlıkların günümüzde de devam etmesi ve dış ticaret kısıtlamalarındaki önemli düzeydeki artış; dış ticaretin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tespit edilmesini önemli bir hale getirmektedir.

1999 yılında kurulan G-20 (20’ler Grubu), uluslararası ekonomik iş birliği için temel platformdur. G-20 ile her kıtadan en büyük gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler, küresel sorunların belirlenmesi ve çözümünde bir araya gelmektedir. G-20 üyeleri, dünya toplam üretiminin %86’sını, küresel nüfusun %64’ünü, küresel ticaretin %74’ünü ve doğrudan yatırım girişlerinin ise %88’ini oluşturmaktadır. Böylece G-20 ülkeleri, küresel ekonominin büyük bir bölümünü kontrol etmektedir (G20, 21.09.2021, www.g-20.org). Bu durumdan hareketle G-20

üyesi ülkelerde dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkisinin tespit edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu çerçevede yapılan bir analiz dünya ekonomisi hakkında önemli bir fikir vermektedir.

Bu çalışmanın amacı, G-20 üyesi ekonomilerde dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1990-2019 dönemi verileri çerçevesinde panel eşbütünleşme analizi yardımıyla incelemektir. Bu çalışmanın, ülke örnekleme ve kullanmış olduğu panel veri ekonometrisinin yeni yöntemleriyle literatüre katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, ilk olarak konuyla ilgili literatür taramasına yer verilmekte, ardından teorik çerçeve incelenerek ekonometrik yöntem üzerinde durulmaktadır. Takip eden bölümde ise G-20 üyesi ülkeler için dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik ampirik analize ve bulgulara yer verilmektedir. Son olarak değerlendirmeler yapılarak politika önerileri sunulmakta ve çalışma sonlandırılmaktadır.

2. Literatür Taraması

Dış ticaretin (ihracat ve ithalat) ekonomik büyüme üzerine etkisine yönelik çalışmalar Tablo 1’de aktarılmıştır. Tablo 1’den anlaşıldığı üzere, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi zaman serisi ve panel analizde genelde çeşitli eşbütünleşme ve nedensellik testleriyle analiz edilmektedir. Ampirik sonuçlara göre, çalışmaların önemli bir kısmında ihracat ve ithalatın büyüme üzerindeki etkisi pozitif olarak bulunmakla birlikte, bazı çalışmalarda negatif, bazı çalışmalarda ise anlamsız olarak bulunmuştur. Çalışmaların sonuçları, kullanılan dış ticaret değişkenine (mal, imalat sanayi, mal ve hizmet ihracat-ithalat), ekonomik büyüme değişkenine (GSYİH ya da fert başına GSYİH olarak alınmasına), kontrol değişkenlerine, kurulan modellerin farklılıklarına (logaritmik, log-lineer, kübik, kuadratik vb.), ele alınan dönemlere ve ülkelere bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Tablo 1: Dış Ticaretin (ihracat ve ithalat) Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisiyle İlgili Çalışmalar

<i>Yazarlar ve Yıllar</i>	<i>Dönem ve Ülkeler</i>	<i>Yöntem</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>Sonuç</i>
Çetintaş ve Barışık (2012)	1995: 02-2006: 04 (aylık), 13 Geçiş Ekonomisi	Panel Nedensellik Analizi	GSYİH, ihracat ve ithalat	İhracat ve ithalat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Gül ve Kamacı (2012)	1993-2010; 7 Gelişmekte Olan Ülke, 1980-2010; 12 Gelişmiş Ülke (yıllık)	Panel Granger Nedensellik Testi	İlk model: GSYİH Büyümesi ve ihracat İkinci model: GSYİH Büyümesi ve ithalat	Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, ithalat ve ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Korkmaz ve Aydın (2015)	2002: Q1-2014: Q2 (çeyreklik), Türkiye	Granger Nedensellik Testi	İlk model: GSYİH ve ihracat Birim Değer Endeksi İkinci model: GSYİH ve ithalat Birim Değer Endeksi	İhracat ve ithalat ekonomik büyüme üzerinde sırasıyla etkisiz ve pozitif etkilidir.

Değer ve Recepoğlu (2016)	2004-2011 (yıllık), Türkiye'nin 26 Alt Bölgesi	Panel Veri Analizi	Katma değer, ihracat ve ithalat	Tüm bölgelerde ihracat ve ithalat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Hamdan (2016)	1995-2013 (yıllık), 17 Arap Ülkesi	Panel Veri Analizi	GSYİH, ihracat, ithalat, Sermaye Oluşumu ve Emek	İhracat ve ithalat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Iyoha ve Okim (2017)	1990-2013 (yıllık), 15 ECOWAS Ülkeleri	Panel Veri Analizi	Fert Başına GSYİH, Mal ve Hizmet İhracatı, Beşeri Sermaye, Nüfus Büyüme Oranı, Nominal Döviz Kuru, Enflasyon Oranı, Sabit Sermaye Oluşumu	İhracat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Bakari ve Mabrouki (2017)	1980-2015 (yıllık), Panama	Granger Nedensellik Analizi	GSYİH, ihracat ve ithalat	İhracat ve ithalat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Bakari (2017)	1980-2015 (yıllık), Gabon	Johansen-Jelius Eşbütünlük Analizi	GSYİH, Mal ve Hizmet İhracatı ve Sabit Sermaye Oluşumu	İhracat ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Öztürk ve Özel (2018)	1990-2016 (yıllık), E-7 Ülkeleri	Panel Dinamik En Küçük Kareler Analizi	İlk model: GSYİH Büyümesi ve ihracat/GSYİH İkinci model: GSYİH Büyümesi ve ithalat/GSYİH	E-7 ülkelerinde ihracat ve ithalat ekonomik büyüme üzerinde sırasıyla etkisiz ve pozitif etkilidir.
Rani ve Kumar (2018)	1967-2015 (yıllık), BRICS Ülkeleri	Panel Veri Analizi	Fert başına GSYİH, ihracat ve ithalat ve Sermaye Oluşumu	İhracat (ithalat) ekonomik büyümeyi pozitif (negatif) etkilemektedir.
Güvenoğlu ve Erçakar (2019)	2008-2018 (aylık), Türkiye	Johansen Eşbütünlük Analizi	Sanayi Üretim Endeksi, ihracat ve ithalat	İhracat (ithalat) ekonomik büyümeyi pozitif (negatif) etkilemektedir.
Devkota (2019)	1996: Q1-2019: Q2 (çeyreklik), Hindistan	Johansen Eşbütünlük Analizi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli	GSYİH, ihracat ve ithalat	İhracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerinde etkisi yoktur.
Erkişi ve Ceyhan (2019)	1995-2016 (yıllık), 13 Avrupa Birliği Geçiş Ekonomisi	Panel Eşbütünlük Analizi	GSYİH, Mal ve Hizmet İhracatı, Mal ve Hizmet İthalatı, Sabit Sermaye Oluşumu,	İhracat ve ithalat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.

			Doğrudan Yabancı Yatırım ve Beşerî Sermaye	
Akbulut Yıldız (2020)	1990-2018 (yıllık), BRICS-T Ülkeleri	Panel Eşbütünlük Analizi	GSYİH, Mal ve Hizmet İhracatı ve Mal Hizmet İthalatı	İhracat ve ithalat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Reddy (2020)	1980-2019 (yıllık), Hindistan	Granger Nedensellik Analizi	Fert Başına GSYİH, ihracat ve ithalat	İhracat ve ithalat ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Kızıldere (2020)	1970-2018 (yıllık), Türkiye	Granger Nedensellik Analizi	GSYİH, İhracat/GSYİH ve İthalat/GSYİH	İhracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerinde etkisi yoktur.

Tablo 1’den anlaşıldığı üzere, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisinin henüz herhangi bir çalışmada G-20 ülkeleri kapsamında incelenmediği görülmüştür.

3. Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi: Teorik Çerçeve

Dış ticareti bilimsel yöntemlerle inceleyen ilk ekonomist Adam Smith’dir. Adam Smith’in öne sürdüğü Mutlak Üstünlükler Teorisi dış ticaret alanında bilinen ilk teoridir. Adam Smith’in öncülerinden biri olduğu Klasik Okul (Geleneksel Yaklaşım) öncesinde dünyada geçerli olan iktisadi düşünce Merkantilizm’dir. Merkantilist felsefeye göre dış ticaret sıfır toplam bir oyundur. Bu felsefeye göre toplam dünya serveti (altın ve değerli maden stoku) sabittir. Ülkelerden biri dış ticaretten kazançlı çıkarken, diğer taraf aynı ölçüde zarara uğramaktadır. Bu bağlamda, dış ticaretten sadece ihracat yapan ülke yarar sağlamaktadır (Uğur, 2021: 73). Fakat bugün bu düşünce geçerliliğini kaybetmiş ve dış ticaretten kaynaklı statik ve dinamik kazançların elde edildiği kabul edilmektedir.

Mutlak Üstünlük Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ve Heckscher Ohlin Modeli, dış ticaretin pozitif toplam bir oyun olduğunu ifade ederek serbest dış ticareti savunmuşlardır. Bu yaklaşımlara göre, dış ticaret uluslararası uzmanlaşma sağlayarak katılan tüm ülkelere yarar sağlamaktadır. Bu teoremlere göre, serbest dış ticaret uzmanlaşma ve iş bölümü sağlayarak tüm ülkelerin kaynak tahsisinde verimliliği artırmakta ve üretim ölçeklerini genişleterek birim maliyetleri düşürmektedir. Bu gelişmeler ise, dış ticarete katılan tüm ülkelerin refahlarına ve büyümesine katkıda bulunmaktadır (Erkişi ve Ceyhan, 2019: 83). Bu kazançlar statik kazançlar olarak da bilinmektedir. Bir başka deyişle, dış ticaret sadece gelir düzeyini arttırmakta -büyümeyi kısa vadede arttırmakta-, büyümeyi uzun vadeli etkilememektedir. Bu durumun temel nedeni, bu teoremlerde teknolojik gelişmenin sabit kabul edilmesidir (Iyoha ve Okim, 2017: 31).

Uluslararası ticaretten elde edilen dinamik kazançlar yapısı gereği uzun vadeli. Bu kazanımlar, 1980li yılların sonlarına doğru Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından gelişimi başlatılıp devam eden Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Modelleri) ile açıklanmaktadır. İçsel Büyüme Teorileri, teknolojik gelişmeyi içsel olarak ele almakta ve dış ticaretin ekonomik büyümeyi sadece kısa vadede değil uzun vadede de arttıracaklarını öne sürmektedir. Bu bağlamda dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi aşağıdaki kanallarla özetlenebilmektedir (Taban ve Kar, 2016: 206-210):

- **Kaynak dağılımı etkisi:** Dış ticaret kaynakların daha etkin olarak kullanıldığı ileri teknoloji sektörlerine dağıtılmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi uzun vadeli etkileyebilmektedir.
- **İthalatın disipline edici etkisi:** İthalat sonucu piyasada rekabet artmakta ve bu durum yerel firmaları daha kaliteli mallar üretmeye ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge)'ye yönlendirmektedir. Dışa açılmanın ortaya çıkardığı bu kazanç literatürde X-etkinliği olarak adlandırılmaktadır. Bu kazanımlar sonucunda ekonomide verimlilik ve uzun dönem iktisadi büyüme hızı artacaktır.
- **Ölçek ekonomileri etkisi:** Dış ticaretin piyasa hacmini genişletmesinden kaynaklı olarak firmalar üretim ölçeklerini ve ürün çeşitlerini arttırabileceklerinden verimlilik artmakta, maliyetler ise düşmektedir. Bu durum ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır.
- **Girdi sağlama etkisi:** Dış ticaret, üretim için gerekli olan sermaye ve yatırım mallarının elde edilmesini sağlayarak maliyetleri düşürmekte, ekonominin bilgi stoklarına katkı yapmakta ve Ar-Ge çalışmalarını arttırmaktadır.
- **Teknoloji yayma etkisi:** Bu kanal özellikle ihracatla yakından ilgilidir. İlk olarak, ihracat geliri sonucu ülkeye gelen dövizler yeni yöntemleri kapsayan ara ve sermaye mallarının ithalatını sağlayarak ülkenin teknik bilgi stokunun artmasını sağlamaktadır. İkinci olarak, ihracat sonucunda kurulan iş ilişkileri diğer öğrenme yollarına göre daha etkin bir öğrenme yoludur. Bu firmalar dünya piyasalarındaki firmalarla yoğun rekabet içerisinde olduklarından devamlı yeni yöntemler öğrenmekte ve yerel firmalara pozitif dışsallıklar sağlayarak ülkenin teknik bilgi stokunu arttırmaktadır.

İhracata dayalı büyüme hipotezine göre, ihracat artışı kaynak dağılımı etkisi, ölçek ekonomileri etkisi ve teknoloji yayma etkisi ile ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. İthalata dayalı büyüme hipotezine göre ise, ithalat artışı kaynak dağılımı etkisi, disipline edici etki ve girdi sağlama etkisi ile ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Gülmez, 2019: 87-88).

İçsel Büyüme Teorileri yukarıda belirtilen kanallarla dış ticaretin ekonomik büyümeyi uzun vadede genelde pozitif olarak etkilediği hipotezine karşılık, bu etkinin kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklere göre dağılıp dağılmadığına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Redding (1999), Young (1991) ve Lucas (1988)'a göre, bir ülke potansiyel verimlilik artışının, teknolojik yeniliklerin ve yaparak öğrenmenin büyük ölçüde etkinliğini yitirdiği nispeten dezavantajlı sektörlerde uzmanlaşırca, dış ticarete açılmak uzun vadeli büyümeyi

azaltabilmektedir. Bu tür ekonomilerde dış ticarete korumacı politikaların uygulanması teknolojik gelişmeyi ve ekonomik büyümeyi hızlandırabilmektedir. Bu teorik çalışmalar, dış ticarete açılmanın ekonomik büyümeyi engelleyebildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, bu teoriler ülkenin teknolojik seviyesinin ve finansal sisteminin gelişmemiş olmasının dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin zayıf kalmasına neden olduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda, Marksist ekonomistler de dış ticaretin bağımlılık etkisi olduğunu belirtmekte ve gelişmekte olan ekonomilere korumacı politikalar önermektedir (Zahonogo, 2016: 42).

4. Ekonometrik Yöntem

Bu araştırmada beş aşamalı bir ekonometrik analiz süreci izlenmiştir. İlk olarak yatay kesit bağımlılığı, “Breusch ve Pagan (1980)’nin olduğurduğu LM testi”, “Pesaran (2004)’nin olduğurduğu CD ve CDLM testleri” ve “Pesaran vd. (2008)’nin olduğurduğukları LMadj testi” ile sınanmıştır. Panel analizlerde yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadığı takdirde yapılan analizler hatalı sonuçlar verebilmektedir (Chudik ve Pesaran, 2013: 2). Bu sebeple yatay kesit bağımlılığının hem değişkenler bazında hem de model bazında sınanması oldukça önemlidir. Yatay kesit bağımlılığı testleri “ H_0 : Kesitler arası bağımlılık yoktur” hipotezi üzerine kurulmaktadır. Eğer H_0 hipotezi reddedilemezse analiz birinci nesil panel birim kök testleriyle devam etmelidir. Fakat H_0 hipotezi reddedilirse analiz ikinci nesil panel birim kök testleriyle devam etmelidir (Baltagi, 2008: 284).

İkinci aşamada, değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıkları, bootstrap blokları aracılığıyla bir süzgeç örnekleme şemasından yararlanan ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinden “Smith vd (2004)’nin olduğurulduğu Bootstrap IPS birim kök testi” ile sınanmıştır. Bu testte \bar{t} test istatistiğinin sonuçları dikkate alınmakta ve “ H_0 : Birim kök” hipotez üzerine kuruludur. Analiz sonucunda H_0 reddedilirse en azından bir ülkede ilgili değişken için durağanlık söz konusudur biçiminde belirtilmektedir.

Üçüncü aşamada, eşbütünleşme denkleminin eğim katsayılarının homojenliği “Pesaran ve Yamagata (2008)’nin olduğurduğu homojenlik testi (Slope Homogeneity Test)” ile test edilmiştir. Eşbütünleşme analizinden önce, bu testten güvenilir bulgulara ulaşabilmek için, eşbütünleşme denkleminde mevcut olan eğim katsayısının homojen mi yoksa heterojen mi olduğunun tespit edilmesi önemlidir. Pesaran ve Yamagata (2008)’nin olduğurduğu homojenlik testi büyük ve küçük örneklemler için iki tane test istatistiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu iki test istatistiğinde de eğim katsayısının homojen olduğu H_0 hipotezi sınanmaktadır.

Dördüncü olarak değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan “Westerlund (2007)’un olduğurduğu Panel Error Correction Model (ECM) eşbütünleşme” testiyle test edilmiştir. Bu testin sıfır hipotezi “ H_0 : Eşbütünleşme ilişkisi yoktur”, alternatif hipotezi ise “ H_1 : Eşbütünleşme ilişkisi vardır” biçiminde kurulmuştur. Eğim parametrelerinde heterojenite saptanması durumunda grup ortalama (g-tau ve/veya g-alpha) homojenite saptanması durumunda

ise, panel istatistikleri (p-tau ve/veya p-alpha) sonuçlarının dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca modelde yatay kesit bağımlılığı saptandığında bootstrap değerlerine bakılırken yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumda ise asimtotik değerlerine bakılmaktadır (Ağır vd., 2019: 454).

Son aşamada, serilerin uzun dönem katsayıları heterojeniteyi varsayan, kesitler arası bağımlılığı dikkate alan, “Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Corelated Effect)” yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiği takdirde, uzun dönemli ilişkinin büyüklüğü ve yönünün belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı, açıklayıcı değişkenlerin uzun dönem parametrelerin tahminini gerektirmektedir. CCE eşbütünleşme tahmincisi testinin H_0 hipotezi “Katsayılar istatistiksel olarak anlamsızdır” varsayımı üzerine oluşturulmaktadır.

5. Veri Seti ve Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Bu bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve oluşturulan ekonometrik modelin tahmin sonuçlarına yer verilmiştir.

5.1. Veri Seti

Bu çalışmada G-20 üyesi ülkeler kapsamında dış ticaretin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1990-2019 dönemi verileri çerçevesinde panel eşbütünleşme analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Araştırmada kullanılan modelin oluşumunda, Kızıldere (2020)'nin çalışması temel alınmıştır. Çalışmada, modelde ekonomik büyümeyi temsilen gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH), mal ve hizmet ihracatı ve mal ve hizmet ithalatı kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler, Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Kalkınma Göstergelerinden elde edilmiştir (Tablo 2). Ayrıca çalışmada Stata 12.0 ve Gauss 21.0 ekonometrik paket programları kullanılmıştır.

Tablo 2: Ampirik Analizde Kullanılan Değişkenler

<i>Simgesi</i>	<i>Açıklaması</i>	<i>Kaynağı</i>
LY	Logaritmik Reel GSYİH (2010 fiyatları, ABD \$, yıllık)	Dünya Bankası, WDI
LX	Logaritmik Reel Mal ve Hizmet İhracatı (2010 fiyatları, ABD \$, yıllık)	Dünya Bankası, WDI
LM	Logaritmik Reel Mal ve Hizmet İthalatı (2010 fiyatları, ABD \$, yıllık)	Dünya Bankası, WDI

Araştırmada kullanılacak modeller, değişkenlerin logaritmik dönüşümleriyle Denklem 1’de gösterilmiştir:

$$LY_{it} = \beta_0 + \beta_1 LX_{it} + \beta_2 LM_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

Tablo 3’te modelde yer alan G-20 üyesi 16 ülke gösterilmektedir. G-20 ülkeleri içerisinde yer alan Avrupa Birliği, G-20 üyesi olan Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya’nın aynı zamanda Avrupa Birliği’ne üye ülkeler olmaları nedeniyle modele dâhil edilmemiştir. Aynı zamanda Çin,

Kanada ve Suudi Arabistan'ın ihracat ve ithalat verilerine bazı yıllar için ulaşamadığından bu ülkeler modele eklenememiştir.

Tablo 3: Analize Dâhil Edilen Ülkeler

Sıra	Ülke	Sıra	Ülke
1	Amerika Birleşik Devletleri	9	Türkiye
2	İngiltere	10	Brezilya
3	Japonya	11	Hindistan
4	Almanya	12	Güney Afrika
5	Fransa	13	Arjantin
6	İtalya	14	Meksika
7	Güney Kore	15	Endonezya
8	Avustralya	16	Rusya

Çalışmada modelde beklenen sonuçlar şu şekildedir:

- Dış ticaretin (ihracat ve ithalat) ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin teorik ve ampirik literatürden hareketle $\beta_1 > 0$ ve $\beta_2 > 0$ şeklinde olması beklenmektedir. Bir başka deyişle, ihracattaki ve ithalattaki artışların (düşüşlerin) ekonomik büyümeyi olumlu (olumsuz) etkilemesi beklenmektedir.

5.2. Ekonometrik Tahmin Sonuçları

Değişkenlerde kesitlerarası bağımlılığı test etmek için Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD ve CDLM testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} testi kullanılmıştır. Tablo 4'te yatay kesit bağımlılığı testinin bulguları verilmiştir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişkenler	LY		LX		LM		Eş Bütünleşme Denklemi	
	İstatistik Değeri	p-Değeri	İstatistik Değeri	p-Değeri	İstatistik Değeri	p-Değeri	İstatistik Değeri	p-Değeri
CD _{lm1} (BP, 1980)	240.267*	0.000	242.369*	0.000	260.598*	0.000	700.820*	0.000
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	7.763*	0.000	7.899*	0.000	9.076*	0.000	37.492*	0.000
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-2.533*	0.006	-2.324*	0.010	-0.681	0.248	11.726*	0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	36.624*	0.000	50.319*	0.000	47.432*	0.000	82.613*	0.000

Not: “*” işareti %5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4'te verilen yatay kesit bağımlılığı testinin bulgularına göre kesitler arası bağımlılığın olmadığı üzerine kurulu H₀ hipotezi ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat serilerinin tamamında %5 anlamlılık düzeyinde reddedilerek kesitler arası bağımlılık olduğu bulunmuştur. Benzer

bulgular eş bütünleşme denkleminde de bulunarak modelde de yatay kesit bağımlılığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre, bir ekonomide oluşan bir makroekonomik şok, diğer ekonomileri de etkilemektedir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, ikinci nesil panel birim kök ve ikinci nesil eş bütünleşme testlerinin uygulanmasını olanak sağlamaktadır (Ağır vd., 2020: 77).

Ekonometrik modellerde değişkenler arasında anlamlı analiz sonuçları elde edebilmek için değişkenlerin durağan olması bir ön koşuldur (Tari, 2010: 374). Aksi takdirde ulaşılan ilişkiler sahte regresyon biçiminde oluşabilmektedir. Bu nedenle ekonometrik bir analize başlamadan önce serilerin durağan olup olmadıklarının birim kök testi ile sınanması gerekmektedir (Kaplan ve Aktaş, 2016: 107).

Çalışmada yer alan serilerin birim kök içerip içermediği, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinden Smith vd. (2004) tarafından geliştirilen Bootstrap IPS testi ile sınanmıştır. Bu testin bulguları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Bootstrap IPS Panel Birim Kök Testi

MODEL	LY		LX		LM	
	Düzye	Farkta	Düzye	Farkta	Düzye	Farkta
C	-1.101 (0.840)	-4.544*(0.000)	-2163 (0.060)	-5.028*(0.000)	-1.739 (0.280)	-4.704*(0.000)
CT	- 1.765(0.910)	-4.761*(0.000)	-1.818 (0.820)	-5.477*(0.000)	- 1.863(0.790)	-4.941*(0.000)

Not: C: Sabitli model. CT: Sabit ve trendli model. "*" işareti %5 seviyesinde " H_0 : birim kök" hipotezinin reddedildiğini belirtmektedir. Olasılık değerleri 100 bootstrap döngüsü ile ortaya çıkarılmıştır. Blok hacmi ve maksimum gecikme uzunluğu sırasıyla 100 ve 3 olarak varsayılmıştır.

Tablo 5'de görüldüğü üzere Bootstrap IPS birim kök testine göre hem bağımlı değişken hem de bağımsız değişkenlerde seviyede H_0 boş hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat değişkenleri seviyede birim kök içermektedir. Fakat tüm seriler %5 anlamlılık düzeyinde birinci farklarında durağandırlar. Bu bağlamda Bootstrap IPS testi test sonuçları kapsamında değişkenlerin seviyede durağan olmaması, eşbütünleşme testlerinin uygulanabilmesine olanak vermektedir (Kar vd., 2019: 43).

Eşbütünleşme testi uygulanmadan önce modelin eşbütünleşme katsayısının homojen olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Uygulanan testin bulgusunda, eğim katsayıları homojen (heterojen) olarak bulunursa, homojeniteyi (heterojeniteyi) dikkate alan eşbütünleşme testlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Ağır ve Türkmen, 2020: 847-848). Bu kapsamda eşbütünleşme denkleminin eğim katsayılarının homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008)'nin

oluşturduğu homojenlik testi (Slope Homogeneity Test) ile sınanmıştır. Tablo 6’da eğim homojenliği testinin bulguları verilmiştir.

Tablo 6: Homojenite Test Sonuçları

<i>Testler</i>	<i>Model</i>	
	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
Delta Tilde	26.365***	0.000
Delta Tilde _{adj}	28.251***	0.000

Not: “*” %5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 6’da görüldüğü üzere, Delta testlerinde modelin homojen olduğu üzerine kurulu H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilerek modelin heterojen olduğuna karar verilmiştir. Bu durum, ihracat ve ithalatta meydana gelen bir değişikliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Uygulanan testlerde ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat serilerinin seviyede birim kök içermesi, modelde yatay kesit bağımlılığının ve heterojenliğin mevcudu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığına karar vermek için Westerlund (2007) tarafından oluşturulan Panel Error Correction Model (ECM) eşbütünleşme testinin kullanılmasına imkân sağlamaktadır. Bu durumda, modelde yatay kesit bağımlılığı olduğundan bootstrap değerlerine bakılırken, heterojenlik sonucu ise grup istatistiğine bakılmasını gerektirmektedir (Ağır vd., 2019: 454). Tablo 7’de Westerlund Panel ECM eşbütünleşme test sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 7: Westerlund Panel ECM Eşbütünleşme Test Sonuçları

	<i>Test İstatistikleri</i>	<i>Bootstrap p-değeri</i>
G- alpha	-10.131*	0.000

Not: Bootstrap olasılık değerleri 100 tekrarlı dağılımdan bulunmuştur. Sabit ve trendli model kullanılmıştır. “*”, %5 anlamlılık seviyesini belirtmektedir.

Tablo 7’de görüldüğü üzere bootstrap olasılık değerlerinde “eşbütünleşme yoktur” boş hipotezi G-alpha istatistiğinde %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bir başka ifadeyle, ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Eşbütünleşme ilişkisi (uzun dönemli ilişki) bulunduktan sonra eşbütünleşme katsayıları heterojeniteyi ve kesitler arası bağımlılığı dikkate alan Pesaran (2006) tarafından geliştirilen geliştirilen CCE (Common Corelated Effects) yöntemi yardımıyla bulunmuştur. Tablo 8’de değişkenlerin eşbütünleşme katsayılarının tahmin sonuçları verilmiştir.

Tablo 8: Eşbütünleşme Katsayıları Tahmini (CCE)

	$LY=f(LX)$			$LY=f(LM)$		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
CCE	0.010	0.048	0.830	0.267*	0.026	0.000
<i>Ülke Sonuçları</i>						
Amerika Birleşik Devletleri	-0.050	0.059	0.397	0.279*	0.073	0.000
İngiltere	-0.012	0.085	0.884	0.273*	0.080	0.001
Japonya	0.103*	0.042	0.014	0.142*	0.048	0.003
Almanya	-0.189	0.107	0.079	0.340*	0.124	0.006
Fransa	0.100	0.072	0.165	0.357*	0.076	0.000
İtalya	-0.039	0.054	0.462	0.274*	0.055	0.000
Güney Kore	0.217*	0.066	0.001	0.321*	0.052	0.000
Avustralya	0.118*	0.021	0.000	0.278*	0.026	0.000
Türkiye	0.422*	0.107	0.000	0.176*	0.070	0.012
Brezilya	0.089	0.078	0.255	0.119*	0.049	0.017
Hindistan	-0.308*	0.077	0.000	0.250*	0.080	0.002
Güney Afrika	-0.198	0.164	0.228	0.123	0.110	0.267
Arjantin	0.232*	0.094	0.014	0.155*	0.020	0.000
Meksika	0.143*	0.365	0.000	0.255*	0.031	0.000
Endonezya	-0.017	0.231	0.940	0.449*	0.152	0.003
Rusya	-0.243	0.189	0.199	0.476*	0.088	0.000

Not: “*” işareti %5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 8’de yer alan CCE eşbütünleşme tahminci testinin bulgularına göre G-20 üyesi ülkelerde ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır. Panelin genelinde ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamsız çıkmakla birlikte ülkeler heterojen yapıya sahip oldukları için ülkelere ait birim etkiler önem arz etmektedir (Polat, 2018: 524; Durmuş, 2017: 16). Bu etkilere bakıldığında 16 ülkeden 7’sinin anlamlı, 9’unun ise anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı etki tespit edilen ülkelerden 6’sında pozitif, 1’inde ise negatif etki olduğu belirlenmiştir. Pozitif etkilenen ülkeler; Japonya, Güney Kore, Avustralya, Türkiye, Arjantin ve Meksika iken, negatif etkilenen ülkenin Hindistan olduğu saptanmıştır. Bu yönüyle kıyaslandığında ülkelerin uyguladıkları politikalar ve ekonomik koşullara bağlı olarak ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği söylenebilmektedir.

CCE eşbütünleşme tahminci testinde ulaşılan bulgulara göre G-20 üyesi ülkelerde ithalatın ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bakımdan, tahminde kullanılan 16 G-20 üyesi ülke için ithalattaki %1’lik bir artışın, ekonomik büyümeyi %0,26 oranında artırdığı ifade edilmektedir. Sonuçlar ülke bazında ele alındığında, Güney Afrika hariç tüm ülkelerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

6. Sonuç

Bu araştırmada, 1990-2019 dönemi arasında G-20 yesi ülkeler açısından dış ticaretin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel eşbütünleşme analizi ile incelenmiştir. Bu amaçla modelde ekonomik büyümeyi temsilen gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH), mal ve hizmet ihracatı ve mal ve hizmet ithalatı kullanılmıştır. Ulaşılan bulgular, 16 G-20 lkesi için panelin genelinde ihracatın ekonomik büyümeyi etkilemediğini, ithalatın ise ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu, G-20 lkeleri için genel olarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçersiz olduğunu; ithalata dayalı büyüme hipotezinin ise geçerli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu sonuç G-20 lkelerinin ithalatının önemli bir kısmının ekonomik büyümeyi artıracak mallara yönelik yapıldığının bir göstergesidir. Çalışmanın sonucuna göre üretim kapasitesi artışı için, 16 G-20 lkeleri özelinde ara mal, hammadde, teknoloji ithalatı önemli bir unsuru oluşturmaktadır. Ayrıca ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerine etkisi ile ilgili bulgular ilgili literatürde daha önce yapılan çalışmaların bir kısmının (Korkmaz ve Aydın (2015); öztürk ve Özel (2018)) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Uygulama sonuçları ülke bazında değerlendirildiğinde, Güney Afrika hariç tüm ülkelerde ithalata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte Japonya, Güney Kore, Avustralya, Türkiye, Arjantin ve Meksika’da ihracata dayalı büyüme hipotezi de geçerlidir. Ayrıca Hindistan’da ihracatın ekonomik büyümeyi azalttığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu bulgu Fakraoui ve Bakarai (2019)’nin çalışmasının sonucuyla uyumludur. Bu durumun temel nedeni, Hindistan’ın ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkları, altyapı yetersizlikleri ve ihracatının önemli bir kısmını yakıt ve madencilik ürünlerinin oluşturması olarak görülmektedir (Fakraoui ve Bakari, 2019: 12; Korkmaz ve Aydın, 2015: 51).

Elde edilen bulgular, içsel Büyüme Modellerinin öne sürdüğü ihracat ve ithalatın uzun vadede ekonomik büyümeyi artırdığı hipotezinin G-20 lkelerinde sadece ithalat kısmında gerçekleştiğini göstermektedir. Bu bağlamda, G-20 lkelerinde iktisadi büyümenin artması için ithalat önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle analiz edilen ülkelerde, hkmetlere ilk olarak ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini artırmaya yönelik politika önerileri sunulmalıdır. Bu bağlamda, bu ülkeler ithalatlarını teknoloji içeren ve bilgi donanımlı sektörlere ve ürünlere daha fazla yönlendirmelidir. Ayrıca yeniliklere açık aktif bir eğitim politikası ve rekabet kurallarına dayalı aktif bir rekabet politikası izlenirken, Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmelidir. İkinci olarak ise, politika yapıcılarına ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkinliğini artırmaya yönelik bir strateji önerilmektedir. Bu erevede, G-20 lkeleri mukayeseli üstünlükleri olan sektörlere ve bağlantı seviyesi yüksek olan sektörlere yönelik ihracatlarını artırmalıdır. Bununla birlikte, bu ülkelerin bir kısmı finansal sistem, özellikle ulaşım olmak üzere altyapı, siyasi ve ekonomik istikrar sorunlarını çözmelidir. Aynı zamanda, bu ülkeler nitelikli iş gücünü, teknolojik seviyeyi ve yurt içindeki rekabeti artırmaya yönelik politikalar uygulamalıdır.

Kaynakça

- Ağır, H., Atılğan, D. ve İspir, T. (2019). Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneği. *Uluslararası Beydağı Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi*, 20-22 Aralık, Malatya.
- Ağır, H. ve Türkmen, S. (2020). Ekonomik Büyümeye Etkisi Bakımından Doğal Kaynaklar: Dinamik Panel Veri Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 840-852.
- Ağır, H., Türkmen, S. ve Özbek, S. (2020). Finansal Kuznets Eğrisi Yaklaşımı Çerçevesinde Finansallaşma ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Tahmin. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15(2), 71-84.
- Akbulut Yıldız, G. (2020). Export, Import and Economic Growth: Evidence from BRICS-T Countries. *Studies on Economics Sciences*, 61-76.
- Bakari, S. (2017). The Long Run and Short Run Impacts of Exports on Economic Growth: Evidence from Gabon. *The Economic Research Guardian*, 7(1), 40-57.
- Bakari, S. ve Mabrouki, M. (2017). Impact of Exports and Imports on Economic Growth: New Evidence from Panama. *Journal of Smart Economic Growth*, 2(1), 67-79.
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chudik, A. ve Pesaran, M. H. (2013). Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors. *Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute*, Working Paper No. 146, 61p.
- Çetintaş, H. ve Barışık, S. (2009). Export, Import and Economic Growth: The Case of Transition Economies. *Transition Studies Review*, 15(4), 636-649.
- Değer, M. K. ve Recepoğlu, M. (2016). Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerinde Dış Ticaretin Etkileri: Türkiye'de Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Panel Veri Analizleri (2004-2011). *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(18), 13-28.
- Devkota, M. L. (2019). Impact of Export and Import on Economic Growth: Time Series Evidence from India. *Dynamic Econometric Models*, 19, 29-40.
- Durmuş, S. (2017). Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(629), 9-18.
- Ekrem, G. ve Kamacı, A. (2012). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 81-91.

- Erkişi, K. ve Ceyhan, T. (2019). Trade Liberalization and Economic Growth: A Panel Data Analysis for Transition Economies in Europe. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 6(2), 82-94.
- Fakraoui, N. ve Bakari, S. (2019). Tie Among Domestic Investment, Exports and Economic Growth: Empirical Analysis from India. *Journal of Smart Economic Growth*, 4(1), 1-15.
- Grossman, G. M. ve Helpman, E. (1990). Trade, Knowledge Spillovers and Growth. *NBER Working Papers Series*, 1-15.
- Gülmez, Z. (2019). *Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme ve İstihdam Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güvenoğlu, H. ve Erçakar, M. E. (2019). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması. *ICOAEF'19. V. International Conference on Applied Economics and Finance & Extended With Social Sciences*, 289-300.
- G20, <https://www.g20.org/> (Erişim: 21.09.2021).
- Hamdan, B. S. (2016). The Effect of Exports and Imports on Economic Growth in the Arab Countries: A Panel Data Approach. *Journal of Economics Bibliography*, 3(1), 100-107.
- Iyoha, M. ve Okim, A. (2017). The Impact of Trade on Economic Growth in ECOWAS Countries: Evidence from Panel Data. *CBN Journal of Applied Statistics*, 8(1), 23-49.
- Kaplan, F. & Aktaş, A. R. (2016). Petrol Bağımlısı Ülkelerde Reel Petrol Fiyatlarının Reel Döviz Kuruna Etkisi. *Business and Economics Research Journal*, 7(2), 103-113.
- Kar, M., Ağır, H. ve Türkmen, S. (2019). Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyüme Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 38-48.
- Kızıldere, C. (2020). Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Bir Nedensellik Analizi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (45), 318-331.
- Korkmaz, S. ve Aydın, A. (2015). Türkiye'de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 47-76.
- Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 223-242.
- Öztürk, E. ve Özel, H. A. (2018). E-7 Ülkelerinde Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 2(31), 358-369.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge: University of Cambridge, Working Paper*.

- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *Econometrics Journal*, (11), 105-127.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, (142), 50-93.
- Polat, M. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Borsa ve Reel Sektörde Firmalara Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 509-526.
- Rani, R. ve Kumar, N. (2018). Is There an Export-or Import-Led Growth in BRICS Countries? An Empirical Investigation, *Jindal Journal of Business Research*, 7(1), 13-23.
- Redding, S. (1999). Dynamic Comparative Advantage and the Welfare Effects of Trade. *Oxford Economic Papers*, 51(1), 15-39.
- Reddy, K. K. (2020). Exports, Imports and Economic Growth in India: an Empirical Analysis. *Theoretical and Applied Economics*, 4(625), 323-330.
- Ricardo, D. (1951). The Works and Correspondence of David Ricardo, Ed: P. Sraffa, Cambridge University Press, Cambridge (ilk baskı 1817).
- Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Smith, A. (1994). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Modern Library, New York (ilk baskı: 1776).
- Smith, L. vd. (2004). More Powerful Panel Data Unit Root Tests with an Application to Mean Reversion in Real Exchange Rates. *Journal of Applied Econometrics*, 19(2), 147-170.
- Taban, S. ve Kar, M. (2016). Kalkınma Ekonomisi, (3. Bs.), Bursa: Ekin Kitabevi.
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi), (2019). İhracat 2019 Raporu, İstanbul, 70s.
- Uğur, B. (2021). *Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin İhracat Üzerine Etkileri: G-20 Ülkeleri Örneği*. Doktora Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- World Bank (Dünya Bankası). World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim: 27.09.2021).

Young, A. (1991). Learning by Doing and the Dynamic Effects of International Trade. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 369-405.

Zahonogo, P. (2016). Trade and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Journal of African Trade*, 3(1-2), 41-56.

E7 Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve CO2 Salınımı İlişkisinin Ekonometrik Tahmini

Dilek ATILGAN¹

Tuba İSPIR²

Öz

Karbon içerikli yakıt kullanımı artması çevresel değişimleri beraberinde getirerek çevre ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sorgulanmasını önemli hale getirmiştir. Bu sorun en hızlı ekonomik gelişme gösteren ülkeler olarak belirtilen E7 (Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika, Türkiye) ülkeleri açısından oldukça önemli bir konudur. Bu çalışmanın amacı, E7 ülkeleri için 1990-2018 dönemi esas alınarak panel veri analizi yöntemi ile ekonomik büyüme ve CO2 salınımı ilişkisini analiz etmektir. Ekonometrik yöntem olarak Konya (2006) panel nedensellik testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; Çin ve Rusya'da çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcut iken Brezilya'da ekonomik büyümeden CO2 salınımına, Hindistan ve Endonezya'da CO2 salınımından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmaktadır. Meksika ve Türkiye'de ise söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelime: E7 Ülkeleri, Ekonomik Büyüme, CO2 Salınımı

JEL Sınıflandırılması: O50, F43, Q53

Econometric Estimation of the Relationship Between Economic Growth and CO2 Emissions in E7 Countries

Abstract

The increase in the use of decarbonized fuels has brought about environmental changes, making it important to question the relationship between the environment and economic growth. This issue is a very important issue for the E7 countries (China, India, Brazil, Russia, Indonesia, Mexico, Turkey), which are mentioned as the countries with the fastest economic development. The aim of this study is to analyze the relationship between economic growth and CO2 emissions by using the panel data analysis method based on the period 1990-2018 for the E7 countries. The results of the analysis according to the bidirectional causal relationship from economic growth in China and Russia and was present while CO2 emissions in Brazil, India, and Indonesia, from economic growth to CO2 emissions in a true one-way causal relationship is observed. In Mexico and Turkey, there was no causality relationship dec the variables in question.

Key Words: E7 Countries, Economic Growth, CO2 Emissions

JEL Classification: O50, F43, Q53

¹ YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, d_kurt_27@hotmail.com

² YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, tubakara0203@gmail.com

1.Giriş

Sanayileşme ile birlikte birçok ülkede üretim hızla artmış ve sanayi sektörlerinin gelişmesi ile ülke ekonomilerinde hızlı ekonomik büyümeler yaşanmıştır. Büyüme sürecinde artan enerji talebi büyük oranda karbon içerikli yakıtlardan (petrol, doğalgaz, kömür) sağlanmıştır (Gülmez, 2015: 18). Karbon içerikli yakıtların kullanımı karbondioksit salınımı arttırmıştır. Bu durum çevresel değişimleri beraberinde getirerek evre ve büyüme arasındaki ilişkinin sorgulanmasına neden olmuştur (Arı ve Zeren, 2011: 38). Bu nedenle artan üretim hacmi, yüksek büyüme oranları ile dünya ticaret hacminde önemli yere sahip olan E7 lkelerinde ekonomik büyüme ve CO2 salınımı arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve nedensellik yönünün tespit edilmesi uygulanacak ekonomi ve evre politikalarında önemlilik arz etmektedir. Özellikle bu ülkelerin önemli bir kısmında enerji talebinin karbon içerikli yakıtlardan karşılanması ve bu durumun gelecekte devam etmesi alınacak çevresel önlemlerin ve uygulanacak politikalar açısından önem taşımaktadır.

Literatürde ekonomik büyüme ve CO2 salınımı arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan çalışmalar incelendiğinde dört farklı yaklaşımdan bahsedilmektedir (Apergis ve Payne, 2011: 770; Mohammadi ve Amin, 2015:118; Büberkökü ve Kızıldere, 2016: 232). Birinci grup yaklaşım; büyüme hipotezi kapsamında incelenmekte ve CO2 salınımindan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum CO2 salınıminin azaltılmasına dönük adımların ekonomik büyümeyi negatif etkileyecek bir unsur olduğunu belirtmektedir. İkinci grup yaklaşım; koruma hipotezi kapsamında incelenmekte ve ekonomik büyümeden CO2 salınına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla CO2 salınında azaltma yönündeki adımlar ekonomik aktivite üzerinde olumsuz bir etkiye yol amayabilecektir. nc grup yaklaşım; ilişkisizlik hipotezi kapsamında incelenmekte ve ilgili değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını belirtmektedir. Bu yaklaşım CO2 salınına konusunda atılacak adımların ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etki yaratmayacağını vurgulamaktadır. Dördüncü grup yaklaşım; karşılıklı etkileşim hipotezi kapsamında incelenmekte ve ilgili değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşımda ise enerji politikaları arasında politika yapıcıları tarafından atılan olumlu katkılarının ekonomik büyümeyi etkileyeceğini belirtmektedir.

Yaklaşımlar kapsamında literatür incelendiğinde ekonomik büyüme ve CO2 salınına inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar incelendiğinde; Pao ve Tsai (2010) alışmalarında, 1971-2005 dönemi verileri ile BRIC lkelerinde kısa dönemde CO2 salınımindan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Narayan ve Narayan (2010) alışmalarında, 1980-2004 dönemi verileri ile 43 ülke ekonomisinde gelir arttıa CO2 emisyon miktarının azaldığını belirtilmişlerdir. Lean ve Smyth (2010) alışmalarında,

1980-2006 dönemi verileri ile beş ASEAN ülkesinde uzun dönemde CO2 emisyonundan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Hossain (2011) çalışmasında, 1971-2007 dönemi verileri ile yeni sanayileşmiş ülkeleri incelemiş ve GSYİH'den CO2 emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Pao vd. (2011) Rusya'yı inceledikleri çalışmalarında, 1990-2007 dönemi verileri ile kısa dönemde CO2 emisyonundan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik uzun dönemde ise değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu vurgulamıştır. Saboori vd. (2012) çalışmalarında, 1980-2009 dönemi verileri kapsamında Malezya ekonomisinde, ekonomik büyüme ve CO2 emisyonu ilişkisini incelemişlerdir. Analiz bulguları, CO2 salınımindan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu yönündedir. Odhiambo (2012) çalışmasında, 1970-2007 dönemi verileri ile Güney Afrika ülkelerinde ekonomik büyümeden CO2 emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmıştır. Cowan vd., (2014) çalışmalarında, 1990-2010 dönemi verileri ile BRICS ülkelerini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, Rusya'da CO2 emisyonu ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü, G. Afrika'da ekonomik büyümeden CO2 emisyonuna Brezilya'da ise CO2 emisyonundan ve ekonomik büyümeye doğru doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu yönündedir. Gülmez (2015) çalışmasında, 2000-2012 dönemi verileri ile 24 OECD ülkesinde ekonomik büyümeden hava kirliliğine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Büberkökü ve Kızıldere (2016) çalışmalarında, 1971-2010 dönemi verileri ile yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik büyüme ve CO2 emisyonu arasında çift yönlü nedensellik bulgusuna rastlamışlardır. Ergün ve Polat (2016) çalışmalarında, 1980-2010 dönemi verileri ile G7 ülkelerinde CO2 salınımı ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmışlardır. Topallı (2016) çalışmasında, 1980-2010 dönemi verileri ile Hindistan, Çin, Brezilya ve Güney Afrika ülkelerinde ekonomik büyümeden CO2 emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik bulgusu elde edilmiştir. Bayramoğlu ve Yurtkur (2016) çalışmalarında 1960-2010 dönemi verileri kapsamında Türkiye'de karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi doğrusal ve doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi ile incelemişlerdir. Ampirik sonuçlar, Türkiye'de ekonomik büyüme ile karbon emisyonu arasında doğrusal olmayan uzun dönemli ilişkiyi göstermektedir. Odhiambo (2017) çalışmasında, 10 Sahra altı Afrika ülkelerinde ekonomik büyümeden CO2 emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi sonucuna ulaşmıştır. Külünk (2018) çalışmasında, Türkiye'de ekonomik büyüme ile karbon salınımı arasındaki ilişkinin varlığı 1960-2013 dönemi için incelenmiştir. Elde edilen bulgular, karbon salınımindan ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu yönündedir. Günel (2019) çalışmasında, 1992-2014 dönemi verileri ile Türk Cumhuriyetlerinde CO2 emisyonu ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğunu sonucuna varmıştır. Özçağ (2019) çalışmasında, 1970-2016 dönemi verileri ile kırılmalı beşli ülkelerinde karbondioksit emisyonu ile GSYİH değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Elde edilen bulgular,

Brezilya ve Endonezya’da GSYİH’den karbondioksit emisyonuna Güney Afrika ve Türkiye’de karbondioksit emisyonundan GSYİH’ye doğru tek yönlü Hindistan’da ise ilgili değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu yönündedir.

Bu çalışmanın amacı, artan üretim hacmi, yüksek büyüme oranları ile dünya ticaret hacminde önemli yere sahip olan önümüzdeki yıllar içerisinde geleceğin yükselen ekonomileri olması beklenen E7 ülkelerinde ekonomik büyüme ve CO2 salınımı ilişkisini araştırmaktır. Ekonometrik yöntem olarak “Konya (2006) panel nedensellik testi” kullanılmıştır. Güncel ekonometrik yöntemler ve söz konusu ülke grubunun önemli potansiyelleri barındırması çalışmanın ana motivasyonunu oluşturmaktadır. Seçilen ülke grubu, dönem ve güncel panel ekonometrik yöntemler ile yapılan analiz sonuçlarının ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, E7 ülkelerinde ekonomik büyüme ve CO2 salınımı ilişkisini incelemek için ilk önce “yatay kesit bağımlılığının varlığı sonucunda rejim değişimine izin veren Westerlund ve Edgerton (2008)” panel eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra yatay kesit bağımlılığına ve katsayılar da heterojenliğe duyarlı “Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen Augmented Mean Group (AMG) yöntemi” kullanılmış ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü ise Konya (2006) panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümünde veri seti ve metodoloji tanıtılmaktadır. Takip eden bölümde ise ampirik bulgular ortaya konmaktadır. Son olarak ekonometrik bulgular ışığında değerlendirmeler yapılarak politika önerileri sunulmakta ve çalışma sonlandırılmaktadır.

2. Veri Seti ve Metodoloji

2.1. Veri Seti

Ekonomik büyüme ve CO2 salınımı arasındaki ilişkiyi tespit etmek için ekonometrik analizlerde kullanılan değişkenlere ait açıklayıcı bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır. Analizlerde “Gauss 21 ve Stata 14.2 ekonometri paket programlarından” yararlanılmıştır. Analize E7 (Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika, Türkiye) ülkeleri dahil edilmiş olup bağımlı değişken kişi başına GSYİH (Ekonomik büyüme göstergelerinden olan GSYİH, ülke sınırları içerisinde ekonomide bir yıllık dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin değerleri toplamını ifade etmektedir. Bu değerin nüfusa oranlanması ile kişi başına GSYİH elde edilmektedir.), bağımsız değişken olarak karbondioksit emisyonu (karbon içerikli yakıtların yanması sonucu açığa çıkan karbondioksit gazı) kullanılmıştır.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Açıklayıcı Bilgiler

Değişken	Açıklaması ve Birim	Kaynak
Kişi Başı GSYİH (LNGDP)	Logaritmik Kişi Başı Cari ABD Doları	Dünya Bankası/1990-2018
Karbondioksit Emisyonu (LNCO2)	Logaritmik Kişi Başı Ton cinsinden	Dünya Bankası/1990-2018

Tablo 2’de logaritmik dönüşümleri yapılan ve analize dahil edilen “değişkenlerle oluşturulan tam logaritmik model Denklem 1’de” yer almaktadır. Oluşturulan denklemde “i; kesit boyutunu ve t; zaman boyutunu göstermektedir.”

$$\text{LNGDP}_{it} = \alpha_i + \beta_{1i} \text{LNCO2}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$(i = \dots, 7) \text{ ve } (t = 1990, \dots, 2018)$$

2.2. Metodoloji

Ekonomik büyüme ve CO2 salınımı ilişkisini tespit etmek için oluşturulan modelde E7 ülkelerine ait veri setleri ile ekonometrik tahminler yapılmaktadır. Çalışmada ilk olarak hem değişkenlere hem de modele ait yatay kesit bağımlılığının varlığı araştırılmaktadır. Bu kapsamda literatürde çeşitli yöntemler bulunmakla birlikte yatay kesit bağımlılığın varlığı “Breusch & Pagan (1980) LM (Lagrange Multiplier) testi, CD (Cross Section Dependency) testi ve CDLM testi (Pesaran (2004) ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LMadj (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier)” testleri ile incelenecektir. Yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesinde “H₀ = kesitler arası bağımlılık yoktur” hipotezinin anlamlılığı incelenmektedir. Söz konusu hipotezin reddedilmesi “ikinci nesil panel birim kök testlerinin” uygulanmasını sağlamaktadır (Baltagi, 2008: 284; Nazlıoğlu, 2010:142). Çalışma ardından, Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından önerilen, “kesitler arası bağımlılığı ve yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier yaklaşımına dayanan Panel LM birim kök testi” kullanılmaktadır. Test, kırılma tarihlerini, sayılarını ve formlarının isabetli bir şekilde önceden tespit edilebilmiş olması testin güvenilirliği için en önemli hususu oluşturmaktadır (Nazlıoğlu ve Karul, 2017; Türkmen ve Özbek, 2021: 426).

Çalışmada panel LM birim kök testinin ardından eğim katsayılarının homojenliği test edilmektedir. Bu test sonucunda hangi eşbütünlüşme testinin kullanılacağına karar verilmektedir. Analiz sonucu, heterojen ise heterojenliği dikkate alan eşbütünlüşme analizlerinin yapılması gerekmektedir (Polat ve Naimoğlu, 2019: 119). Eğim katsayılarının homojen mi heterojen mi olduğunun tespiti Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Eğim Homojenliği Testi yardımıyla sınımlanmaktadır. “Eğim katsayıları homojendir” boş hipotezine karşılık, “Eğim katsayıları heterojendir” diyen alternatif hipotezini sınımlanmaktadır (Günay ve Atılğan, 2020: 3647).

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı “yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve rejim değişimlerine izin veren Westerlund ve Edgerton (2008)’ nun” yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme testi ile analiz edilmektedir. Test, yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırılmaya ek olarak değişen varyans ve otokorelasyonu da göz önünde bulundurmakta ve heterojenliğe izin vermektedir. Yapısal kırılmaları içsel olarak belirlediği için her bir kesit için kırılmaların farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır (Büberkökü, 2016: 288). “ H_0 : Eşbütünleşme ilişkisi yoktur” üzerine kuruludur. Uzun dönem katsayıları heterojenlik varsayımına dayalı ve yatay kesit bağımlılığı dikkate alan “Augmented Mean Group (AMG)” tahminci ile araştırılmaktadır. Uzun dönem katsayı tahmini belirlendikten sonra Ekonomik büyüme ve CO2 salınımı arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü ise Konya (2006) panel nedensellik testi ile incelenmiştir.

3. Ampirik Analiz Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda “birinci nesil mi yoksa ikinci nesil” testlerin uygulanacağına karar verilmektedir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Ön Testler	LNGDP		LNCO2	
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
CD _{lm1} (BP,1980)	48.181***	0.000	31.546*	0.067
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	4.194***	0.000	1627*	0.054
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-2.995***	0.001	-2.992***	0.001
LM _{adj} (PUY, 2008)	7.070***	0.000	3.077***	0.000
Eş Bütünleşme Denklemi				
	İstatistik Değeri		Olasılık Değeri	
CD _{lm1} (BP,1980)	96.740***		0.000	
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	11.687***		0.000	
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	2.361***		0.008	
LM _{adj} (PUY, 2008)	50.876***		0.000	

“Not: “***” işareti %1 “**” işareti %5 “*” işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.”

Değişkenlere ve modele ait kesit bağımlılığı sonuçları Tablo 2’de sunulmaktadır. Sonuçlar %1 ve %10 anlamlılık düzeyinde kesitler arası bağımlılık olduğunu göstermektedir. Bu durum bir ülkede ortaya çıkan makroekonomik bir şokun diğer ülkeleri de etkileyeceğini belirtmektedir.

Test sonuçları, Nazlıoğlu & Karul (2017) tarafından öne sürülen ve “kesitler arası bağımlılığı ve yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier yaklaşımına dayanan Panel LM birim kök testinin” uygulanmasını gerektirmektedir. Tablo 3’te LNGDP, LNCO2 değişkenlerine ait “Panel Fourier LM Birim Kök” test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3: Fourier LM Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Fourier tau LM ₁ k=1	Fourier tau LM ₂ k=2	Fourier tau LM ₃ k=3
LNGDP Değişkeni			
Çin	-0.261	0.481	-1.730
Hindistan	-0.329	0.955	0.427
Brezilya	-1.200	-0.931	-2.188
Rusya	-0.750	-2.245	1.395
Endonezya	-1.811	-0.535	0.046
Meksika	-1.857	-2.809	-2.428
Türkiye	-0.972	-1.167	-1.009
Panel Sonuçları			
Z_{LM} (İstatistik Değeri)	8.287	4.825	5.196
Olasılık Değeri	1.000	1.000	1.000
LNCO2 Değişkeni			
Çin	-0.262	-0.450	0.936
Hindistan	-0.838	0.258	-1.027
Brezilya	-2.548	-2.374	-2.961
Rusya	0.944	-0.589	1.674
Endonezya	-0.268	-1.360	-1.637
Meksika	-2.419	-1.924	-1.727
Türkiye	0.427	0.234	0.177
Panel Sonuçları			
Z_{LM} (İstatistik Değeri)	9.651	4.849	5.728
Olasılık Değeri	1.000	1.000	1.000

Not: Gecikme uzunluğu olarak “k=3” alınmıştır.

E7 ülkelerinde bağımlı (LNGDP) ve bağımsız (LNCO2) değişkenine ait Panel Fourier LM birim kök testi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Sonuçlar değişkenlerin seviyede birim kök içerdiğini göstermektedir. Bu durum eşbütünleşme testinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Eşbütünleşme testine geçmeden önce Denklem (1)'de değişkenlerle oluşturulan tam logaritmik modelin eşbütünleşme katsayılarının homojen olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: Homojenlik Test Sonuçları

Testler	β	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta Tilde	19.869***	0.000
Delta Tilde _{adj}	20.944***	0.000

“Not: “***” işareti %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.”

Tablo 4'te ulaşılan sonuçlara göre, Delta testlerinde modelin homojen olduğu üzerine kurulu sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilerek heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, ekonomik yapıları birbirinden farklı olan ülkeler için oluşturulan modellerde katsayıların heterojen olması; ekonomik yapıları benzer ülke

grupları için oluşturulan modellerde ise katsayıların homojen olması beklenmektedir (Örnek ve Türkmen, 2019: 119). Eğim katsayısının heterojen olması karbondioksit salınımlarında meydana gelen bir değişikliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğini ifade etmektedir (Aydemir, vd., 2020: 1033).

E7 ülkelerinde bağımlı (LNGDP) ve bağımsız (LNCO2) değişkeninin seviyede birim kök içermesi ikinci nesil eşbütünlük testlerinden olan “yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve rejim değişimlerine izin veren Westerlund ve Edgerton (2008)’nun” yapısal kırılmalı eşbütünlük testinin uygulanmasına olanak sağlamaktadır. Tablo: 5’te E7 ülkeleri için yapısal kırılmalı test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5: Yapısal Kırılmalı Eşbütünlük Test sonuçları

Model	Zτ(N)		Zφ(N)	
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Kırılmasız	-1.378*	0.082	-1.248*	0.038
Sabitte Kırılma	-2.168***	0.005	-3.480***	0.000
Rejim Kırılması	-1.465*	0.071	-1.687***	0.000
Kırılma Tarihleri				
	Sabitte Kırılma		Rejimde Kırılma	
Çin	2002		2002	
Hindistan	2008		1992	
Brezilya	2009		2008	
Rusya	1993		1996	
Endonezya	2012		2012	
Meksika	1998		1998	
Türkiye	2000		2000	

“Not: Triminaj 0.10 alınmıştır. Maksimum faktör sayısı 4 ‘tür.”

Panel eşbütünlük test sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur. Sonuçlar hem Zτ(N) hem de Zφ(N) test istatistiklerinin eşbütünlüğün olmadığı üzerine kurulu sıfır hipotezi en az %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin olduğu yönündedir. Elde edilen sonuçlara ilaveten, bu test ülkelerdeki kırılma tarihlerini vermektedir. Kırılma tarihleri 2008 küresel finans krizinin ve 1994 Doğu Asya mali krizinin etkisini göstermektedir.

Eşbütünlük testinden sonra, Eberhardt & Bond (2009) tarafından geliştirilen AMG yönteminden hareketle uzun dönem parametreleri incelenmiştir. E7 ülkelerine ait panel sonucu Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Panel Eşbütünlük Katsayı Tahmini (AMG)

	LNGR=f(LNC)		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
AMG	0.116**	0.056	0.038

“Not: “***” işareti %5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.”

Panel sonucu uzun dönem katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre E7 ülkeleri için karbondioksit salınımındaki %1'lik artış, ekonomik büyümeyi % 0.11 oranında arttırmaktadır.

Tablo 7: Konya (2006), Panel Nedensellik Test Sonuçları

<i>LNGDP→LNCO2</i>				
Bootstrap Kritik Değerler				
Ülkeler	Wald İst.	%1	%5	%10
Çin	19.708**	27.280	20.214	16.982
Hindistan	6.804	48.039	29.941	24.201
Brezilya	4.338***	8.515	5.383	4.017
Rusya	2.648*	3.242	2.075	1.730
Endonezya	0.176	13.800	10.716	8.095
Meksika	0.776	34.075	25.791	22.437
Türkiye	0.024	33.730	26.557	21.33
<i>LNCO2→LNGDP</i>				
Bootstrap Kritik Değerler				
Ülkeler	Wald İst.	%1	%5	%10
Çin	6.750**	13.105	10.352	5.654
Hindistan	39.246*	50.504	33.002	28.705
Brezilya	10.989	17.169	14.079	12.819
Rusya	2.136*	2.539	1.848	1.578
Endonezya	5.686**	9.009	5.648	3.795
Meksika	0.435	38.776	18.617	14.641
Türkiye	1.079	32.800	25.812	23.062

Not: : “****” işareti %1 “***” işareti %5 “**” işareti %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir. Kritik değerler için 100 bootstrap kullanılmıştır.

Konya panel nedensellik test sonuçları ülke bazlı incelendiğinde; Çin ve Rusya’da çift yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde ekonomik büyümedeki değişim CO2 salınımında, CO2 salınımındaki değişim de ekonomik büyümede bir değişime yol açmaktadır. Brezilya’da ekonomik büyümeden CO2 salınımına, Hindistan ve Endonezya’da CO2 salınımından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmaktadır. Meksika ve Türkiye’de ise söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Ülke ekonomilerinde ekonomik büyüme en önemli makroekonomik hedefler arasında yer almaktadır. 1990’lı yıllar itibariyle çevresel değişimlerin büyüme sürecinin etkilemesi çevre ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sorgulanmasına neden olmuştur. Çevresel değişimlerin başında karbondioksit salınımındaki artış ve bu artışın gelirle olası ilişkisi en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu çalışma, potansiyelleri açısından dünyada önemli ülkeler arasında gösterilen E7 ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika, Türkiye) için 1990-2018 döneminde ekonomik büyüme ve CO2 salınımı arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Ampirik yöntem olarak Westerlund ve

Edgerton (2008) tarafından önerilen panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Uzun dönemli ilişkinin varlığının tespit edilmesiyle Eberhardt ve Bond (2009) tarafından önerilen AMG yöntemi ile uzun dönem katsayı tahmini yapılmıştır. Daha sonra Konya (2006) panel nedensellik testi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmiştir. Tahmin sonuçları ülke bazında incelendiğinde, Çin ve Rusya'da çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcut iken Brezilya'da ekonomik büyümeden CO2 salınımına, Hindistan ve Endonezya'da CO2 salınımindan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanılmaktadır. Meksika ve Türkiye'de ise söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. E7 ülkelerinin mevcut potansiyellerini açığa çıkarmaları için politika yapımcıların çevresel bozulmalara fırsat vermeyecek şekilde önlemler alması gerekmektedir. Çevre dostu teknolojilerini kullanımın yaygınlaştırılması ve gerekli yasal düzenlemelerin yapılması bu noktada önemlidir. Ülke ekonomilerinde ekonomik büyümenin artırılması gibi makroekonomik hedeflerin yanında mikroekonomik hedeflere de odaklanılması önemli görülmektedir. Bu çalışmayı takip eden çalışmalarda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinden oluşan panel veri setlerinde benzer analiz yapılarak karşılaştırmalı sonuçların elde edilmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Apergis, N. ve Payne, J.E. (2011). A Dynamic Panel Study of Economic Development and The Electricity Consumption–Growth Nexus. *Energy Economics*, 33, 770–781.
- Aydemir, A.H. Atılğan, D. ve Türkmen, S. (2020). N11 Ülkelerinde Enerji Kullanımı ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 1027-1037.
- Ayşe, A. R. I. ve Zeren, F. (2011). CO2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 37-47.
- Baltagi, B. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Bayramoğlu, A. T. ve Yurtkur, A. K. (2016). Türkiye'de Karbon Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 31-46.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification In Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Büberkökü, Ö. (2016). Uluslararası Sermaye Hareketliliğinin İncelenmesi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Uygulama. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 8 (15), 281-298. Doi: <http://doi.org/10.14784/marufacd.266060>

- Büberkökü, Ö. ve Kızıldere, C. (2016). Yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik büyüme ve CO2 salınımı ilişkisi: panel veri ekonometrisine dayalı bir analiz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 231-252.
- Cowan, W. N. Chang, T. Inglesi-Lotz, R. ve Gupta, R. (2014). The Nexus Of Electricity Consumption, Economic Growth and CO2 Emissions in the BRICS Countries. *Energy Policy*, 66, 359–368. Doi:10.1016/j.enpol.2013.10.081.
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009). Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. *MPRA Paper No. 17692*, 1-26
- Ergün, S. ve Polat, M. A. (2017). G7 Ülkelerinde CO2 emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 257-272.
- Gülmez, A. (2015). OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve hava kirliliği ilişkisi: panel veri analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 18-30.
- Günay, E. ve Atılğan, D. (2020). Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Yeni Nesil Panel Eşbütünleşme Analizi, *BMIJ*, 8(3), 3640-3654, doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i3.1546>.
- Günel, T. (2019). Türk Cumhuriyetleri'nde CO² Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Sosyoekonomi*, 27(40), 151-164.
- Hossain, S, M. (2011). Panel estimation for CO2 emissions, energy consumption, economic growth, trade openness and urbanization of newly industrialized countries. *Energy Policy*, 39(11), 6991–6999. Doi:10.1016/j.enpol.2011.07.042
- Kónya, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach. *Economic Modelling*. 23, 978- 992.
- Külünk, İ. (2018). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Karbon Salınımı İlişkisi: Engle-Granger Eşbütünleşme Analizi (1960-2013). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 193-205.
- Lean, H, H. ve Smyth, R. (2010). CO2 emissions, electricity consumption and output in ASEAN. *Applied Energy*, 87(6), 1858–1864. Doi:10.1016/j.apenergy.2010.02.00
- Mohammadi, H. ve Amin, M.D. (2015). Long-run relation and short-run dynamics in energy consumption–output relationship: International evidence from country panels with different growth rates. *Energy Economics*, 52, 118–126.
- Narayan, P. K. ve Narayan, S. (2010). Carbon dioxide emissions and economic growth: Panel data evidence from developing countries. *Energy Policy*, 38(1), 661–666. doi:10.1016/j.enpol.2009.09.005

- Nazlıoğlu, S. ve Karul, C. (2017). Panel LM Unit Root test with Gradual Structural Shifts, 40th International Panel Data Conference, July 7-8, 2017, Thessaloniki-Greece, ss. 1–26.
- Nazlıoğlu, ř. (2010). *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. TC Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Odhiambo N.M (2012). Economic growth and carbon emissions in South Africa: An empirical investigation. *Journal of Applied Business Research* 28(1): 37–46
- Odhiambo, N.M. (2017). CO2 Emissions and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries: A Panel Data Analysis. *International Area Studies Review*, 20(3), 264-272. Doi: [10.1177/2233865917715943](https://doi.org/10.1177/2233865917715943).
- Örnek, İ. ve Türkmen, S. (2019). Gelişmiş Ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'nin Analizi. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 28(3), 109-129.
- Özçağ, M. (2019). Kırılgan Beşli Ülkelerinde CO2 Emisyonu Ve GSYİH İlişkileri: Panel Bootstrap Nedensellik Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 374-388.
- Pao, H. T. Yu, H. C. ve Yang, Y. H. (2011). Modeling the CO2 Emissions, Energy Use, and Economic Growth in Russia. *Energy*, 36(8), 5094-5100. Do.: <https://doi.org/10.1016/j.energy.2011.06.004>.
- Pao, H., Tsai, C. (2010). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in BRIC countries. *Energy Policy*, 38, 7850–7860.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. University of Cambridge, Discussion Paper No. 1240, 435.
- Pesaran, M. H. Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Polat, M. ve Naimoğlu, M. (2019). Faiz Oranlarının Firmaların Piyasa Değerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(5), 115-121.
- Saboori, B. Sulaiman, J. ve Mohd, S. (2012). Economic growth and CO2 emissions in Malaysia: A cointegration analysis of the environmental Kuznets curve. *Energy Policy*, 51, 184–191. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.08.065>.

Topallı, N. (2016). CO2 emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Hindistan, Çin, Brezilya ve Güney Afrika için panel veri analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 427-447.

Türkmen, S. ve Özbek, S. (2021). “Yeni Küreselleşme Döneminde Finansal Gelişmenin, Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkileri: E7 Ülkelerinden Yeni Kanıtlar”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(2), 419-437. Doi: <https://doi.org/10.17130/ijmeb.806487>

WB (World Bank), (2021). Databank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

Westerlund, J. ve Edgerton, D. L. (2008). A Simple Test for Cointegration in Dependent Panels with Structural Breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 70(5), 665-704.

Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımının Sağlık Statüsü Üzerindeki Etkisi: MINT Ülkeleri Örneği

Ahmet Yılmaz ATA¹

Ayşe ERYER²

Öz

Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyi o ülkedeki bireylerin gelir düzeyi, sağlık göstergeleri, eğitim seviyeleri ile açıklanmaktadır. Sağlık ve sağlık statüsünün durumu üretim aşamasında verimlilik artışına yol açmasından dolayı önem teşkil etmektedir. Sağlık statüsü sağlığın bütün boyutlarını içerisine almakta sosyo-ekonomik çevre, sağlık hizmetlerine erişim düzeyi, fiziki ve sosyal çevre gibi birden çok fonksiyonun bileşiminden oluşmaktadır. Sağlığın fiziksel, sosyal, ekonomik boyutu dikkate alındığında bireyin ve toplumun sağlık statüsünü etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Sağlık harcamaları ve gelir dağılımı da sağlık statüsünü etkileyen en önemli faktörler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) ülkeleri için 2000-2018 dönemi verileri ile sağlık harcamaları- gelir dağılımının sağlık statüsü üzerine etkisini Panel Veri Ekonometrik tahminler yoluyla analiz etmektir. Analiz sonucunda MINT ülkelerinde sağlık harcamalarındaki artışların sağlık statüsü üzerinde pozitif, gelir dağılımı adaletsizliğindeki artışın sağlık statüsü üzerinde negatif etkiye sahip olduğu elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sağlık Statüsü, Gelir Dağılımı Sağlık Harcamaları, MINT Ülkeleri

Jel Kodları: A10, I10, I30

The Impact of Health Expenditures and Income Distribution on Health Status: The Case of MINT Countries

Abstract

The level of development of a country is explained by the income level, health indicators and education levels of the individuals in that country. The state of health and health status is important because it leads to an increase in productivity at the production stage. Health status includes all dimensions of health and consists of a combination of multiple functions such as socio-economic environment, level of access to health services, physical and social environment. Considering the physical, social and economic dimensions of health, there are many factors that affect the health status of the individual and society. Health expenditures and income distribution were also considered as the most important factors affecting health status. In this context, the aim of the study is to analyze the 2000-2018 period data for MINT (Mexico, Indonesia, Nigeria, Turkey) countries and the effect of health expenditures-income distribution on health status through Panel Data Econometric estimations. As a result of the analysis, it has been found that the increase in health expenditures in MINT countries has a positive effect on health status, and the increase in income inequality has a negative effect on health status.

Keywords: Health Status, Income Distribution, Health Expenditures, MINT Countries

Jell Classification Codes: A10, I10, I30

1.Giriş

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, yilmazata75@gmail.com,

² YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ayse_zabun46@hotmail.com,

İnsani gelişim bakımından kişilere ve topluma daha iyi bir hayat sağlayabilmek, kalkınmanın temel hedefini oluşturur. Bu hedefe erişebilmek için ülkeler farklı politikalar geliştirmekte ve kişilerin hayat şartlarının daha iyi durumlarda devam ettirebilmesi için gerekli olan altyapı yatırımlarını yapmaktadır. Daha iyi bir hayat statüsüne sahip olmanın ana unsurlarından biri de sağlık olarak görülmektedir. Sağlıklı kişiler sağlıklı bir toplum meydana getirmektedir. Bir ülkede sağlık hizmetleri için ayrılan kaynakların etkin ve verimli bir biçimde kullanılması ve toplum sağlığının hayat kalitesinin üst seviyede tutulması önemli politik hedeflerden sayılmaktadır. Uygulanan sağlık politikalarının etkin olup olmadığı ise bazı sağlık çıktısı göstergelerine bakılarak anlaşılmaktadır. Ülkelerin sağlık çıktısı göstergeleri ise sağlık statüsü hakkında bilgiler vermektedir.

Sağlık statüsü, ülkelerin sağlık sistemi performansının temel göstergeleri arasında yer almaktadır. Genellikle sağlık, hastalık, ölüm, doğuştan yaşam beklentisi, bebek ölüm hızı, anne ölüm oranı, doğurganlık oranı sağlık statüsünü belirlemek için kullanılan ölçüm değerler olarak değerlendirilmektedir (Erten, 2016: 33). Sağlık statüsü göstergelerinden ilki ve en önemlisi doğuştan yaşam beklentisi; belli bir yılda doğan bir kişinin ortalama yaşam süresini vermektedir (Atay, 2020:17). Toplumların sağlık seviyelerinin hesaplanmasında kullanılan önemli sağlık statüsü göstergelerinden biri olan bebek ölüm hızı, doğumda ve doğumu takip eden 1 yıl içerisinde gerçekleşen ölümler olarak ifade edilmektedir (Mohapatra, 2018:6). Bir toplumda bir yıl içerisinde beş yaşını tamamlamadan ölen çocuk sayısının aynı toplumda aynı içerisinde canlı doğan bebek sayısına oranının 1000 ile çarpılması neticesinde elde edilen diğer önemli Mortalite göstergelerinden biri de beş yaş altı ölüm hızıdır (Ünal, 2017:32).

Sağlık statüsüne etki eden sosyal ve ekonomik faktörler bulunmaktadır. Sağlık hizmetleri sisteminin kaynakları, hayat tarzı ile ilgili faktörler ve ekonomik faktörler olarak üç grupta incelenmektedir. İlk unsur sağlık harcamaları (kamu-özel), ikinci unsur hayat tarzı ile ilgili olan sigara alkol tüketimi gibi kişinin bireysel davranış ve yeme- içme alışkanlıklarıdır. Üçüncü olarak ise gelir- gelir eşitsizliği, eğitim düzeyi, yoksulluk düzeyi, işsizlik oranı gibi ekonomik faktörler sıralanabilmektedir (Bilas vd., 2014: 6-7). Bu sosyal ve ekonomik faktörlerin sağlık statüsü üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi politika yapımcılarının sağlık politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışma MINT ülkeleri olarak adlandırılan farklı sosyal ve ekonomik yapıya sahip gelimekte olan ülkeleri kapsamaktadır. Yapılan literatür taramasına göre MINT ülkeleri örneğinde sağlık harcamaları ve gelir dağılımının sağlık statüsü üzerine etkisini araştırmaya yönelik bir ampirik analize pek rastlanmadığından dolayı tercih edilmiştir. Literatürde geçmiş çalışmalara bakıldığında sağlık harcamaları – ekonomik büyüme, sağlık harcamaları – doğuştan yaşam beklentisini ele alan çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmekteyken sağlık harcamaları- sağlık statüsü ve gelir dağılımını birlikte ele alan ampirik çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu farkıyla çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı sağlık statüsü üzerinde sağlık harcamaları ve gelir dağılımı etkisini MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye), ülkelere ait 2000-2018 dönemi verileri ile test edilmesidir. Bu kapsamda çalışmada öncelikle teorik bilgilere yer verilmiştir. Daha sonraki bölümde konuyla ilgili literatür taraması ele

alınmış, MINT ¼lkeleri ¼zerine Panel Veri Analizi yardımıyla analiz yapılmış ve tahmin sonu¼ları değerlendirilmiştir.

2. Teorik ¼ereve

Sağlık stat¼s¼ kişinin sağlık durumunun ne seviyede olduğunu belirlemek için kullanılan kavramlardan biri olarak değerlendirilmekte ve, kişi veya toplum için sağlık durumunun detaylarını içermektedir (şimşek ve Kesbiç, 2020: 64). Ayrıca sağlık stat¼s¼ kavramı, tıbbi m¼dahalelerin faaliyetlerini ¼lmede, sağlık hizmeti kalitesinin yeterli olup olmadığını değerlendirmede, toplumdaki insanların gereksinimlerini belirlemede, tıbbi kararların iyi hale getirilmesinde meydana gelebilecek farklılıkların sebeplerini belirlemede ciddi derecede ¼nemli bilgiler sunmaktadır (şantaş ve şantaş, 2018: 2420).

Toplumun sağlık stat¼s¼n¼n belirlenmesi noktasında ¼l¼m ve doğum g¼stergeleri ¼nemli bir yer tutmaktadır. Bu g¼stergeler aracılığıyla ¼lkede y¼r¼t¼len sağlık hizmetlerinin işlevselliği, sağlık harcamalarının yeterli seviyede olup olmadığı belirlenebilmektedir. Doğuşta yaşam beklentisi, bebek ¼l¼m hızı, beş yaş altı ¼l¼m hızı, anne ¼l¼m oranı, kaba doğum ve ¼l¼m hızı sağlık stat¼s¼n¼n belirlenmesinde kullanılan g¼stergeler arasında sayılmaktadır.

¼lkelerin sağlık stat¼s¼ ve refah seviyesinin en ¼nemli g¼stergelerinden biri olan doğuşta yaşam beklentisi ¼l¼ ve b¼lgeler arası sağlık seviyelerinin kıyaslanmasında sıklıkla kullanıldığından dolayı bu çalışmada da ¼nem arz etmektedir. Ayrıca bu g¼sterge politikayı belirleyenler tarafından sağlık alanındaki adaletsizlikleri belirlemenin yanı sıra bireysel emeklilik gibi gelecekteki politikalara ışık tuttuğundan dolayı da çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Yorulmaz, 2016:84). Temel sağlık stat¼s¼ g¼stergelerinden olan doğuşta yaşam beklentisi bir toplumda yeni doğan bir bireyin ortalama kaç yıl yaşayacağını g¼steren bir ¼l¼tt¼r ve yıl olarak hesaplanmaktadır DS¼'n¼n 2018 verilerine g¼re gelir seviyesi y¼ksek olan ¼lkelerin ortalaması 80,7, gelir seviyesi d¼ř¼k olan ¼lkelerde bu ortalama 63,8 yıl olarak hesaplanmıştır. Bu durum ¼lkelerdeki sağlık harcamalarındaki artışlara, gelir ve gelişmişlik seviyelerindeki iyileşmelere bağlı olarak doğuşta yaşam beklentisinin de arttığını g¼stermektedir (Tıraş, 2018:101).

Sağlık stat¼s¼ g¼stergeleri sağlık harcamaları, kişi başı gelir, gelir dağılımı, n¼fus, kentleşme, işsizlik gibi fakt¼rlerden etkilenmektedir. Sağlık harcamaları bu fakt¼rlerden ilkidir. Sağlık harcamaları ¼lkelerin uygulamış oldukları sağlık politikalarından şekillenen bir parametredir. Genellikle hastalıkların tedavi edilmesi, sağlığın korunması ve s¼rd¼r¼lebilirlięinin sağlanması için yapılan sağlık harcamaları, toplum sağlığının belirlenmesinde ve artırılmasında ¼nem taşımaktadır (Tıraş, 2018: 52). Ayrıca sağlık harcamalarının yapılması neticesinde meydana gelen sağlık stat¼s¼ g¼stergeleri de ¼lkeler açısından ¼nemli g¼r¼lmektedir. Sağlık stat¼s¼n¼ etkileyen diğer ¼nemli g¼stergelerinden biri de gelir dağılımıdır. Gelir dağılımı ise belli d¼nemler içerisinde ¼retimi gerçekleştirilen gelirin kişi, hanehalkı ve ¼retim fakt¼rleri arasında adil bir şekilde dağılımı olarak ifade edilmektedir (Alyu, 2019:8). Gelir ve sağlık arasında yapılan araştırmaların ¼nemli bir b¼l¼m¼ gelir- sağlık arasındaki hipotezlere ilişkindir. Sağlık ve gelir ilişkisini açıklamada ¼ne çıkan iki temel

açıklama “mutlak gelir hipotezi” (absolute income hypothesis) ve “gelir eşitsizliği hipotezi” (income inequality hypothesis) olmuştur.

Mutlak gelir hipotezi bireyin sağlığını bireyin kendi gelir düzeyinin bir fonksiyonu olarak görmekte ve bireyin gelir düzeyi arttıkça sağlık statüsü göstergelerinin iyileştiğini öne sürmektedir. Gelir eşitsizliği hipotezi ise mutlak gelirin yanı sıra gelir eşitsizliğinin sağlık çıktılarına etkileyen en önemli faktör olduğunu ve gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu toplumların sağlık durumlarının gelir eşitsizliğinin düşük olduğu toplumlara göre daha kötü olduğunu öne sürmektedir. Gelir eşitsizliği hipotezi bireyin sağlığını bireyin gelir düzeyi ve toplumdaki gelir eşitsizliğinin bir fonksiyonu olarak görmektedir (Wagstaff ve van Doorslaer, 2000:545-550).

A. Sağlık Harcamaları – Sağlık Statüsü İlişkisi

Bu başlık altında gelirden sağlık için ayrılan payın ve sağlığa yapılan harcamaların sağlık statüsü göstergelerinden olan doğuştan yaşam beklentisi üzerindeki etkisi incelenecektir.

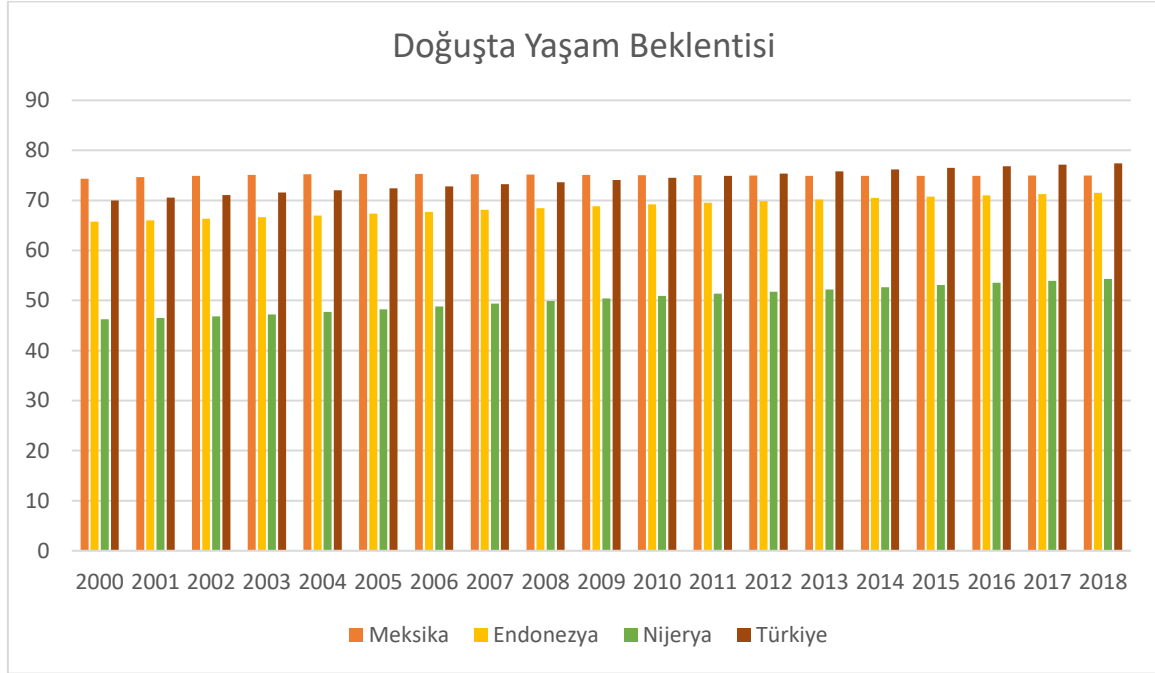
Beşeri sermaye, ülkelerin ekonomik büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir role sahiptir (Anyanwu, 2007:1). Bilhassa beşeri sermayenin önemli bir bileşeni olan iyi bir sağlık statüsü sürdürülebilir, uzun vadeli ekonomik kalkınma için gerekli şartlardan biri olarak kabul edilmektedir (Makuta ve O’Hare, 2015:3; Ilori vd., 2017: 2). Sağlık statüsü göstergelerindeki iyileştirmeler kısa dönemde kişilerin üretim ve tüketimini, uzun dönemde ise üretim faaliyetlerine yapılan yatırımların geri dönüşümlerini iyileştirerek ülkelerin refahına katkı sağlayabilmektedirler (Boachie ve Ramu, 2015:2). Sağlık statüsü iyi düzeyde olmayan kişiler herhangi bir ekonomik faaliyette bulunamaz; öyle olsa bile bu faaliyetin verimli ve etkin olması mümkün değildir. Bundan dolayı birçok ülkede kişilerin sağlık statülerini yükseltmeye yönelik girişimlere ve sağlık alanında yapılacak harcamalara her zaman öncelik vermesi gerekmektedir. Bilhassa yeterli düzeyde etkin ve verimli sağlık harcamaları kişilerin ve dolayısıyla toplumun sağlık statüsünün iyileştirilmesinde kritik bir öneme sahip olmaktadır. Sağlık harcamaları, sağlık ürün ve hizmetlerinin nihai tüketimine yönelik kamu ve özel sağlık harcamalarını kapsamaktadır. Bu harcamalar arasında bilhassa kamu sağlık harcamaları sağlık hizmetlerine erişimi ve sağlık hizmetlerinin kalitesini iyileştirerek sağlık statüsü göstergelerinin iyileşmesine katkı sağlamaktadır (Boachie ve Ramu, 2015:2; Arun ve Kumar , 2016: 2212).

Ekonomik, sosyal, kültürel birçok unsurdan etkilenen sağlık statüsü göstergelerinden olan doğuştan yaşam beklentisi de, ülkelerde sunulan sağlık hizmetlerinin yeterliliği, sağlık harcamalarının büyüklüğü, sağlık hizmetlerinden faydalanabilme imkânı ile yakından ilişkilidir (Akın ve Ersoy, 2012:38). Ülkelerdeki gelir artışına ve sağlık alanındaki iyileşmelere bağlı olarak doğuştan yaşam beklentisi de artmaktadır. Sağlık alanı için ayrılan kaynakların artış göstermesi, hastalıkların ve ölümlerin azalmasına neden olmakta, yaşam kalitesini artırarak insanların doğuştan yaşam beklentisi süresini uzatmaktadır (Dağdemir, 2009:86).

Literatürde ele alınan çalışmalarda da ifade edildiği gibi milli gelirin yüksek olması ve buna bağlı olarak yüksek sağlık harcamaları, daha iyi beslenme şartları, tıp alanında meydana gelen gelişmeler

ve sağlık arzında yaşanan gelişmelere paralel olarak doğuşta yaşam beklenti süresi de artmaktadır (Taban, 2006: 33; Daştan ve Çetinkaya, 2015: 125). Sağlık harcamalarının artması ile daha sağlıklı bir yaşam sürme olasılığı yükselmekte ve dolayısıyla doğuşta yaşam beklentisinin artması beklenmektedir. Doğuşta yaşam beklentisinin artması ise, beşerı sermayeye önemli katkılar yaparak ekonomik büyüme ve gelişmeyi hızlandırmaktadır.

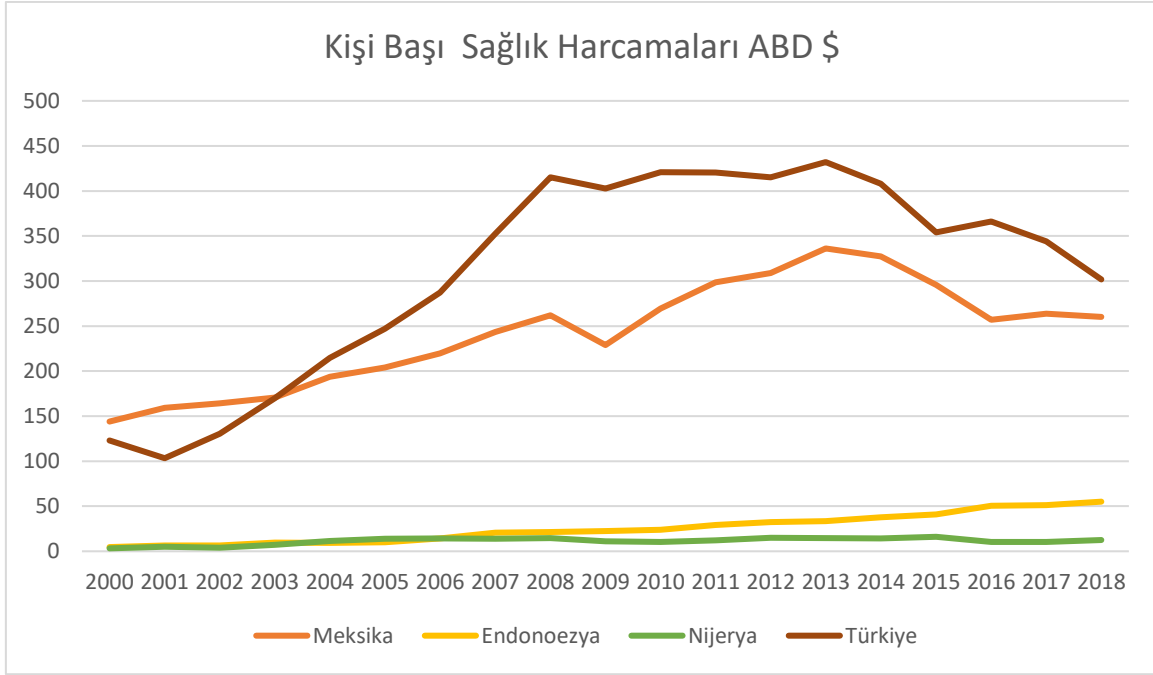
Grafik 1 MINT Ülkelerinde Doğuşta Yaşam Beklentisi

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 12.11.2021)

Grafik 1’de görüldüğü gibi 2000 yılından 2018 yılına kadar bütün ülkelerde doğuşta yaşam beklentisi bir artış eğilimindedir. MINT ülkeleri içerisinde Türkiye ve Meksika’nın Nijerya’ya göre daha yüksek yaşam beklentisine sahip olduğu görülmektedir. Nijerya’da yaşam beklentisi süresinin düşük olmasındaki etken olarak Afrika Kıtasının yaşamış olduğu sağlık sorunlarının burada da görölmesi bu süreyi bir hayli aşağı çekmiştir. Birçok çalışmanın da ortaya koyduğu gibi ülkelerin GSYH seviyesi, sağlık harcamalarının yüksek düzeyden olması, beslenme imkânlarının iyi olması, sağlık hizmetlerine erişim düzeyinin mümkün olması, gelir dağılıımının adaletli olması, tıp teknolojisinde yaşanan olumlu gelişmelerin yaşanması bu gibi durumlarında doğuşta yaşam beklentisi süresinin uzamasına neden olacaktır.

Grafik 2 MINT Ülkelerinde Kişi Başı Sağlık Harcamaları

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 12.11.2021)

Grafik 2 MINT ülkelerinde kişi başı sağlık harcamalarının 2000-2018 dönemindeki gelişimini göstermektedir. Tabloda yer alan verilere göre dünyanın gelişmiş ekonomileri sıralamasında yer alan Meksika ve Endonezya'nın Türkiye'ye göre sağlık harcamaları için daha az pay ayırdığı söylenebilmektedir. Fakat Grafik 2'de de görüldüğü gibi doğuşta yaşam beklentisi grafiği (Grafik 1) göz önüne alındığında Meksika'nın daha yüksek bir yaşam süresine sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri yapılan sağlık harcamasının satın alma gücü paritesine göre değerlendirildiğinde Türkiye'ye oranla daha yüksek kalmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca coğrafi konum, eğitim düzeyi, endüstrileşme oranı da diğer etkenler arasında sayılabilmektedir.

B. Gelir Dağılımı ve Sağlık Statüsü

Kişilerin gelir seviyesi, hayat standardının temel belirleyicisi olarak görülmektedir. Gelir seviyesinin yükselmesi ile birlikte bireylerin, temel gereksinimleri karşılayabilecek finansal kaynaklara ulaşımının önündeki engel kalkmış olacaktır (Saunders, 1996: 90). Bu yüzden kişi başına gelir seviyesi yüksek ülkelerde yaşayan bireylerin daha yüksek refah düzeyine sahip olmaları ve hayat sürelerinin uzun olmaları beklenmektedir (Judge, 1995: 1282). Sağlık konusu olduğunda da tek başına kişisel refahın yüksekliği yeterli olarak gözükmemektedir. Gelir seviyesi ne kadar artarsa artsın kişiler, içinde yaşadıkları toplumdan tamamıyla izole bir hayat sürmemektedirler. Dolayısıyla bireysel anlamda sağlık şartları iyi olsa da sağlıklı bir

toplumla bir arada yaşamak, kişisel gelir artışının yarattığı refah etkilerinin ortaya çıkmasını güçleştirecektir. Bireylerin uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmeleri, içinde yaşadıkları toplumun sağlıklı olması ile mümkündür.

Ülkelerin sağlık hizmetlerinin uluslararası bir seviyede kıyaslanabilmesi için çeşitli sosyo-demografik ve sosyoekonomik göstergelerden istifade edilmektedir. Sağlık hizmetlerindeki gelişime bağlı olarak ülkelerin ekonomik durumlarında da gelişmeler görülebilmektedir. Yani, sağlık durumunun iyi olması ülkelerin ekonomik yapısını, ekonomik yapının iyi olması ise ülkelerin sağlık yapısını olumlu bir biçimde etkilemektedir (Karabulut, 1999: 139). Bu yüzden ülkeler sağlık hizmetlerine ne kadar çok kaynak katarımı gerçekleştirirse ülkelerin sağlık göstergelerinin de iyi olacağı belirtilmektedir. Aynı şekilde gelir dağılımının da adaletli olması sağlık statüsü göstergelerini olumlu etkileyerek ülkelerin sağlık anlamında gelişmesine yardımcı olmaktadır. Fakat sağlık harcamalarının yüksek seviyede olması her zaman sağlık göstergelerinde iyileşme olacağı anlamına gelmemektedir. Ülkelerin uygulamış olduğu sağlık politikaları çerçevesinde sağlık harcamalarına ayrılan kaynakların etkinliğinin değerlendirilmesi önem teşkil etmektedir.

Bununla beraber gelir ve özellikle gelir dağılımının sağlık statüsü göstergeleri üzerindeki etkisi ele alındığında, bu etkinin gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere daha fazla hissedildiği, gelir dağılımı etkisinin ise daha fazla gelişmiş ülkelere olduğu belirtilmiştir (Wilkinson, 1996:13). Fakat bu durumun tam tersine gelir dağılımının yoksullukla alakalı olduğunu ve ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olmaksızın sağlık üzerindeki gelir eşitsizliği etkisinin önemli olduğunu ortaya koyan görüşlerde bulunmaktadır (Deaton, 2003:25).

Tablo 2. MINT Ülkelerinde GINI Katsayısı

Yıllar	Meksika	Endonezya	Nijerya	Türkiye
2000	0.487	0.417	0.437	0.419
2005	0.474	0.428	0.435	0.412
2010	0.457	0.451	0.436	0.404
2015	0.446	0.468	0.431	0.397
2016	0.434	0.468	0.43	0.399
2017	0.431	0.468	0.429	0.402
2018	0.428	0.468	0.428	0.401

Kaynak: SWIID, Eurostat

Tablo 2 MINT ülkelerinde Gini Katsayısını göstermektedir. Gini katsayısı ülkelere gelir dağılımının nasıl bir durumda olduğu hakkında bilgi veren bir katsayıdır. Tabloda da görüldüğü gibi MINT ülkelerinde adil bir gelir dağılımının olduğunun görülmemektedir. Yıllar itibarıyla bakıldığında Türkiye’de gini katsayısı bir düşme eğilimi göstermektedir. Fakat yine de 2018 yılı gini katsayısı OECD ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda daha önceki bölümde yer alan doğuşta yaşam beklentisi grafiği (Grafik 1) ile MINT ülkelerinin gelir dağılımı tablosu birlikte değerlendirildiğinde gelir dağılımının halen gelişmekte olan bu ülkelere pek de adil bir durumda olmadığı söylenebilmektedir. Çünkü gelir

eşitsizliği arttıkça doğuşta yaşam beklenti süresi de azalmaktadır. Bu durum da gelir eşitsizliği ile doğuşta yaşam beklentisi arasında negatif bir korelasyonun var olduğunu ortaya koymaktadır.

3.Literatür Taraması

Sağlık alanında yaşanan gelişmeler başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm dünyada sağlık statüsü göstergelerinde olumlu bir etki meydana getirmektedir. Daha iyi beslenme ve sağlık şartları, tıp alanında yaşanan gelişmeler, sağlık harcamalarındaki artışlar yaşam beklentisinin uzamasına bebek ölüm, anne ölüm oranı gibi ölüm oranların düşmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca gelirin adil dağılımının olduğu ülkelerde de sağlık statüsü göstergeleri olumlu bir şekilde etkilenmektedir. Yapılan uygulamalı çalışmaların genelinde bazı istisnalar olsa bile sağlık harcamalarında yaşanan artışların yaşam beklentisini artırdığı, bebek ölüm hızı, beş yaş altı ölüm oranı ve anne ölüm oranını azalttığı görülmektedir. Aynı şekilde gelir dağılımı adaletsizliğindeki artışın yaşam beklentisini azalttığı, bebek ölüm hızı, beş yaş altı ölüm hızı, anne ölüm oranını artırdığı görülmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzun vadeli hedeflerinden biri sağlık statüsü göstergelerini iyileştirmektir. Sağlık harcamaları, ülkelerin gelir düzeyinin yüksek olması gelirin adil dağılımı, eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim düzeyi sağlık statüsü göstergelerini olumlu bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda aşağıda konuyla ilgili daha önceki yapılmış çalışmalar kısaca özetlenmiştir.

Yıldırım ve Yumuşak (2009), 1980-2015 dönemini kapsayan çalışmada Türkiye’de sağlık harcamaları, doğuşta yaşam beklentisi ve GSMH arasındaki ilişki Eş Bütünleşme ve Hata Düzeltme Modeli yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde doğuşta yaşam beklentisi, sağlık harcamaları ve GSMH değişkenleri kullanılmıştır. Ampirik sonuçlarda, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı elde edilmiştir. Ayrıca, sağlık harcamalarından hasılaya doğru ve doğuşta yaşam beklentisinden hasılaya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yardımcıoğlu (2009), çalışmanın amacı 25 OECD ülkesi için 1975-2008 dönemi verileri kullanılarak sağlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Pedroni Eş Bütünleşme, Pedroni FMOLS, Pedroni Nedensellik Testi yardımıyla analiz etmektir. Yaşam beklentisi, kişi başı GSYH değişkenleri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda sağlık çıktısı ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Tüğüoğlu ve Tekin (2009), çalışmada 2003 yılına ait veriler kullanılarak 176 ülke için iktisadi göstergelerin sağlık göstergeleri üzerinde etkisi çoklu regresyon analiz yardımıyla incelenmiştir. Kişi başı GSYH, sağlık harcamaları, doğuşta yaşam beklentisi, bebek ölüm oranı değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda kişi başı sağlık harcamaları artışının doğuşta yaşam beklentisi üzerinde pozitif, bebek ölüm oranı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu elde edilmiştir.

Torre ve Myrskylä (2014), çalışmalarında gelir eşitsizliği ve nüfus sağlığı arasındaki ilişkiyi 21 gelişmiş ülke için 1975-2006 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi Yöntemiyle araştırmışlardır. GSYH, Gini İndeksi, doğuşta yaşam beklentisi, ölüm oranı değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada yapılan analizler sonucunda, çalışmada gini katsayısındaki artışın doğuşta yaşam beklentisi üzerinde negatif, ölüm oranı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgular arasında yer almaktadır.

Fatukasi ve Omoşebi (2015), alışmalarında Nijerya ekonomisi için 1980-2014 dönemini kapsayan çalışmada sağlık üzerinde gelir eşitsizliğin etkisi Eş Bütünleşme, DOLS Analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Ölüm oranı, doğuşta yaşam beklentisi, gini katsayısının yanı sıra kişi başi GSYH, eğitim harcamaları ve tasarruf oranı modelde kontrol değişken olarak kullanılmıştır. Yapılan eş bütünleşme analizi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı elde edilmiştir. Gini katsayısındaki artışın doğuşta yaşam beklentisi üzerinde etkisi negatif, ölüm oranı üzerinde etkisi pozitif bulunmuştur.

şahin (2018), APEC lkelerinde doğuşta yaşam beklentisini belirleyen faktörler 2000-2012 dönemi esas alınarak incelenmiştir. Çalışmada doğuşta yaşam beklentisi bağımlı değişken olarak seçilirken kişi başi GSYH, gıda üretim endeksi, nüfus artış oranı, enflasyon oranı, toplam sağlık harcaması, işsizlik oranı bağımsız değişken olarak seçilmiştir. Değişkenler arası ilişki panel veri analizi yöntemiyle belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre toplam sağlık harcamaları ile doğuşta yaşam beklentisi arasında pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Yine aynı Şekilde Nixon ve Ulman (2006), Gürbüz ve Karabulut (2008), Herzer ve Nunnenkamp (2011), Pulok (2012), Jaba vd. (2014), Gilligan ve Skrepnek (2015), Summoogum ve Fah (2016), Bozma vd.(2018), Aydın(2020), sağlık statüsü ve belirleyicileri üzerine yaptıkları çalışmalarda sağlık harcamaları ve gelir dağılımı değişkenlerinin bağımlı değişken olan doğuşta yaşam beklentisi üzerinde teori ile paralellik arz ederek anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sağlık harcamaları ve gelir dağılımının sağlık statüsü üzerine etkisini inceleyen alışmalar Tablo 1'de kısaca özetlenmektedir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar(lar)	Dönem(ler)	Yöntem	Sonuç
Yıldırım ve Yumuşak (2009)	1980-2015	Eş Bütünleşme ve Hata Düzeltme Modeli	Sağlık Harcamaları, doğuşta Yaşam Beklentisi, GSMH arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı elde edilmiştir.
Yardımcıoğlu (2009)	1975-2008	Panel Veri Analizi	25 OECD lkesi için yapılan analizde değişkenler arası çift yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir.
Torre ve Myrskylä (2014)	1975-2006	Panel Veri Analizi	21 gelişmiş ülke için analizler sonucunda, GSYH' deki artışın yaşam beklentisi üzerinde pozitif, ölüm oranı üzerinde negatif etkisi bulunmuştur. Ayrıca

			çalışmada gini katsayısındaki artışın doğuşta yaşam beklentisi üzerinde negatif, ölüm oranı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgular arasında yer almaktadır
Fatukasi ve Omoşebi (2015)	1980-2014	Johansen Eş Bütünleşme Analizi	Nijerya'da gini katsayısındaki artışın doğuşta yaşam beklentisi üzerinde etkisi negatif, ölüm oranı üzerinde etkisi pozitif bulunmuştur. Son olarak kontrol değişkenleri olarak GSYH, eğitim oranı ve tasarruf oranının yaşam beklentisi üzerindeki etkisi pozitif, ölüm oranı üzerindeki etkisi negatiftir.
Bozma vd. (2018)	1995- 2011	Panel Veri Analizi	Yaşam beklentisi ve gini katsayısının değişken olarak kullanıldığı çalışmada yapılan analizler sonucunda, OECD ülkeleri için gelir dağılımı ve yaşam beklentisi arasındaki ilişki negatif, OECD üyesi olmayan ülkeler için ise değişkenler arası ilişki pozitif bulunmuştur

4. Ekonometrik Analiz

4.1. Veri Seti

Bu bölümde sağlık harcamalarının ve gelir dağılımının sağlık statüsünün ve insani gelişim endeksinin önemli bir bileşeni olan doğuşta yaşam beklentisi üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla ele alınan ülkeler, ilgili göstergeler ve veri kaynaklarına yer verilmiştir. Analizde bu ülkelerin seçilme nedeni ülkelerin gelişmekte olan ülkeler grubunda olmasına rağmen bilhassa coğrafi konumlarından dolayı büyüme potansiyellerinin olmasıdır. Çalışmada MINT ülkeleri; Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'den oluşmaktadır. Analizde kullanılan göstergeler ve bu göstergelere ait 2000-2018 dönemi verilerinin kaynakları Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3 Analizde Kullanılan Göstergeler ve Veri Kaynakları

Değişken	Açıklaması	Kaynak
Doğuşta Yaşam Beklentisi(LDYB)	Toplam, Yıl Cinsinden	WDI, 2020
Kamu Sağlık Harcaması LPUB	Kişi Başı, Cari ABD Doları	WDI, 2020
Özel Sağlık Harcaması LPRV	Kişi Başı, Cari ABD Doları	WDI, 2020
GINI Katsayısı(LGini)	GINI Katsayısı	SWIID

4.2. Model

Çalışmanın modeli Grosman (1972) sağlık modeli kapsamında ampirik literatürü takiben doğuşta yaşam beklentisi modeli için Şahin (2018) ve Torre ve Myrskylä (2014) çalışmalar referans alınarak şu şekilde oluşturulmuştur.

$$LDYB_{it} = LPUB_{it} + LPRV_{it} + LGINI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$i=(1...4)$ ve $t=(2000-2018)$

Denklem 1’de yer alan i simgesi Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye yatay kesit birimlerini, t simgesi ise 2000-2018 dönemindeki 19 yıllık zaman boyutunu göstermektedir. $n=4$, $t=19$ olmak üzere $N=76$ gözleme sahip dengeli bir panel modelini göstermektedir. Bu kapsamda yatay kesit ve zaman boyutunu dikkate alan çalışmada MINT ülkeleri için Panel Veri Regresyon Analizi tahminleri yapılmıştır.

4.3. Yöntem ve Ampirik Bulgular

Çalışmada yöntem olarak birim ve zaman etkileri içeren panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesit verilerini aynı anda test etme imkânı sağlamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020:1).

Çalışmanın temel modelini oluşturan doğuştan yaşam beklentisi modelinde birim ve/veya zaman etkisinin olup olmadığını belirli testlerle tespit etmek gerekmektedir. Bu etkiyi tespit etmek, çalışmada kullanılacak model denklemini için önem arz etmektedir. Aşağıda Tablo 4’te H_0 hipotezi modelin birim ve/veya zaman etkisi içermediği biçiminde kurulan F testi yer almaktadır. Panel veri modellerinde modelde birim ve/veya zaman etkinin olup olmadığının tespitinde kullanılan diğer test ise LR olabirlik testidir. Bu testte H_0 hipotezi “birim ve /veya zaman etkinin standart hatası sıfıra eşittir” şeklinde kurulmaktadır. Her iki hipotezde de H_0 hipotezinin red edilmesi durumunda modelde birim ve/veya zaman etkinin olduğuna başka bir ifadeyle klasik modelin uygun olmadığına karar verilmektedir.

Tablo 4. MINT Ülkeleri İçin F ve LR Testi Sonuçları

	İstatistik Değerleri	Olasılık (Prob)
F testi	320.86	0.000
LR Testi	174.87	0.000

Tablo 4’teki F ve LR testi sonuçlarına göre model birim etkisi içermektedir. Bu sonuçlar model için Havuzlanmış En Küçük Kareler(POLS) yönteminin kullanılmayacağı anlamına gelmektedir. F testinin hesaplanan değeri, 320.86 ve bu değere ait olasılık değeri % 5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğundan dolayı modelde H_0 hipotezi red edilmiştir. Aynı şekilde LR testi değerlendirildiğinde istatistik değeri 174.87 ve bu değere ait olan olasılık değeri de %5 anlamlılık düzeyinden küçük çıkmıştır. Bu teste göre de modelde birim etkinin varlığı söz konusudur. F ve LR testinden sonra bu etkinin sabit mi yoksa rassal (tesadüfi) mı olduğuna karar verilmektedir. Dolayısıyla hangi modelin etkin olduğuna karar vermek için Hausman Testi kullanılmaktadır. Tablo 5’te Hausman ve varsayımlarından sapmalar olması durumunda kullanılan Dirençli Hausman test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5 Hausman ve Dirençli Hausman Sonuçları

Test	İstatistik Değerleri	Olasılık Değerleri	(Prob)	Sonuç
Hausman	961.08	0.000		Sabit Etkiler(Fixed) Tahmincisi Etkindir
Rhausman	446.52	0.000		Sabit Etkiler(Fixed) Tahmincisi Etkindir

Tablo 5'teki Hausman Testi, Rassal etki ve sabit etki modeli arasında karar vermek için yapılan bir testtir. Tablo 5'te görüldüğü gibi hem Hausman testi hem de Rhausman test sonucunda olasılık değeri %5 anlamlılık düzeyinden küçük çıktığı için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Buna göre Sabit Etkiler tahmincisi tutarlı, Tesadüfi Etkiler tahmincisi tutarsızdır. Bu sonuç ile kurulan panel veri modeli için en uygun analiz yönteminin tek yönlü birim etkinin olduğu sabit etkiler tahmincisinin olduğuna karar verilmiştir. Sabit etkiler ile kurulan birim etki içeren panel veri modeli için Tablo 6'da modelde Otokorelasyon, heteroskedasite, birimler arası korelasyonun var olup olmadığı belirlemek için yapılan varsayım testlerinin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6 Varsayım Test Sonuçları

Varsayım Testleri	Kullanılan Test İstatistikleri	Sonuç
Model Normal Dağılımlıdır	Jarque Bera Testi :0.27	Kabul
Değişen Varyans Sorunu Yoktur	Modified Wald (p=0.000<0,05)	Red
Modelde Otokorelasyon Yoktur	Durbin -Wtson:0.1908<2 Baltagi-Wu LBI:0.4304<2	Red
Birimler Arası Korelasyon Yoktur	Pesaran : (p=0.000<0,05) Friedman: (p=0.000<0,05)	Red
Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorunu Yoktur	Mean VIF: 3.23<5	Kabul

Tablo 6'da elde edilen sonuçlara göre, model normal dağılımlı olup, modelde çoklu doğrusal bağlantı problemi bulunmazken, modelde heteroskedasite(değişen varsyans), birimler arası korelasyon ve otokorelasyon problemlerine rastlanmıştır. Bundan dolayı modelde heteroskedasite, birimler arası korelasyon ve otokorelasyon problemlerinin etkisinin çözümünde tercih edilen Driscoll –Kraay Dirençli Tahminci yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7 Driscoll- Kraay Dirençli Tahminci Sonuçları

Katsayı	Driscoll Kraay t	P> t
LPUB	0.077	0.0070
LPRIV	0.048	0.0099
LGINI	-0.201	0.0303
Sabit	3.780	0.0441
R²: 0.69- F_{ist}: 0.000		

Modelin R^2 değeri %69 olarak elde edilmiştir. Bu şu anlama gelmektedir: Analiz sonuçlarına göre modelde yer alan bağımsız değişkenlerin tamamındaki değişimler, MINT lkelerindeki doğuşta yaşam beklentisinde meydana gelen değişimin yaklaşık olarak %69'unu açıklamaktadır. Ayrıca 0.000 olarak elde edilen F istatistiği değeri modelin genel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Driscoll- Kraay dirençli tahminci sonuçları değerlendirildiğinde bağımlı değişken olan doğuşta yaşam beklentisi üzerinde kamu ve özel sağlık harcamalarının etkisi pozitif, gelir dağılımındaki adaletsizliği temsil eden gini katsayısının etkisi ise negatif olarak bulunmuştur. Sonuç olarak bakıldığında hem sağlık harcamalarının yaşam beklentisi üzerindeki etkisi hem de gelir dağılımının yaşam beklentisi üzerindeki etkisi literatürü (Tğloğlu ve Tekin, 2009; Torre ve Myrskyl, 2014; şahin, 2018) desteklemektedir.

5. Sonuç

Toplumsal refahın temel göstergelerinden biri olan sağlık daha iyi bir hayat standartlarına ulaşmada önemli bir araçtır. Ekonomik gelişmişliğin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan insan sermayesinin ortaya çıkmasında öncelik olarak sağlıklı bir nesile gereksinim duyulmaktadır. Sağlıklı bir toplumun ortaya çıkması ve ekonomik gelişmişlik seviyesinin artması iki yönlü bir süreci ifade eder. Toplumda daha sağlıklı kişilerin olması, daha fazla gelir elde etmenin nn açabilmektedir. Fakat bu aşamada toplumun tamamının sağlık şartlarının düzelmesi için, toplumdaki yoksul kesimin gelir artışından aldığı payın artması yani gelirin adil dağılması gerekmektedir. Yoksul kesiminin refah seviyesinin düzeltilmesi, daha iyi insani şartlarda çalışmalarının sağlanması, sağlıklı beslenmelerine, sağlık hizmetlerine erişimdeki engellerin azaltılmasına katkı sağlayabilecektir. Dolayısıyla toplumun geneli için daha sağlıklı hayat şartları ortaya çıkacaktır.

Toplumun refah seviyesinin ve sağlık statüsünün önemli göstergelerinden biri olan doğuşta yaşam beklentisi ülkeler arası sağlık düzeylerinin kıyaslanmasında sıklıkla tercih edilmektedir. doğuşta yaşam beklentisindeki artışla beşeri sermayeye katkı sağlarken ayrıca ekonomik gelişmeyi de hızlandırmaktadır. Günümüzde doğuşta yaşam beklentisi insani gelişme endeksinin de önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Bu kapsamda çalışmada MINT lkeleri için 2000-2018 dönemi veri seti kullanılarak sağlık statüsünün temel göstergelerinden olan doğuşta yaşam beklentisi üzerinde sağlık harcamalarının ve gelir dağılımının etkisini belirlemek amacıyla panel veri regresyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan model için çalışmanın havuzlanmış EKK mı? Sabit Etkiler modeli mi?, Tesadüfi Etkiler modeli mi ? olduğunu tespit etmek için F, LR Testi ve Hausman Testinden faydalanılmıştır. Yapılan Hausman ve Dirençli Hausman Testi sonuçlarına göre doğuşta yaşam beklentisi üzerinde sağlık harcamalarının ve gelir dağılımının etkisinin araştırıldığı modelde de uygun modelin sabit (fixed) etkiler tahmincisi olduğuna karar verilmiştir. Panel veri analizinde sabit etkiler modelinin sağlaması gereken heteroskedasite,

Otokorelasyon, birimler arası korelasyon testleri yapılmış ve netice olarak söz konusu modelde üç varsayımında sağlanmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca bağlı olarak uygun dirençli tahminci olan Driscoll- Kraay tahmincisi ile model tekrardan tahmin edilmiştir. Driscoll- Kraay dirençli tahminci sonucunda kurulan panel veri regresyon modelinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. MINT ülkelerinde doğuşta yaşam beklentisi üzerinde kamu ve özel sağlık harcamalarındaki artışların etkisi pozitif, gelir dağılımı adaletsizliğinin artışı etkisi ise negatif bulunmuştur. Yani başka bir ifade ile sağlık harcamaları arttıkça doğuşta yaşam beklentisini artırmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik arttıkça ise doğuşta yaşam beklentisi azalmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular literatür ile uyumlu bulunmuştur.

Elde edilen sonuçlar kalkınmayı amaçlayan ülkeler için uygulanacak iktisadi politikalara yol gösterebilmektedir. Ülkelerin doğuşta yaşam beklentisini artırmaya yönelik çabaları hem beşeri sermayeye katkıda bulunacak, hem de toplum sağlığının kalitesini artırarak kalkınma ve iktisadi gelişmeye fayda sağlayacaktır.

Bu araştırmada incelenen MINT ülkeleri için yorum yapmak gerekirse, bu ülkelerin bağlı oldukları coğrafik ve ekonomik gruplara bakılmaksızın daha iyi bir şekilde sağlık hizmetleri sistemlerini geliştirmeleri, sağlık için daha fazla bütçe ayırmaları gerekmektedir. Ayrıca bu ülkelerde sağlık sistemini yönetebilecek nitelikli sağlık personeli istihdamı, su ve sanitasyon açısından gerekli alt yapının sağlanması yönelik politikalara öncelik verilmelidir. Bu politikalar şüphesiz doğuşta yaşam beklentisini iyileştirmeye yardımcı olacak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için bir yol yaratacaktır. Türkiye çıkarımında bulunmak gerekirse sağlık harcamalarındaki artışın henüz yeterli düzeyde olmadığı ve bilhassa sağlık statüsü göstergelerinde istenilen seviyeye gelinememesidir. Bunun için sağlık alanında reform paketleri hızlandırılmalıdır. Sağlık alanında gerçekleştirilen yeni teknolojiler yakından takip edilmelidir. Gelir artışı sağlanmalı, gelir dağılımında adaleti sağlayacak politikalar uygulanmalı, toplumun sağlık statüsünü yükseltici yatırımlar yapılmalıdır. Bunlar yapıldığında toplumun sağlık kalitesini ve sağlık statüsü göstergelerini artırarak kalkınma ve beşeri sermayeye önemli faydaların olacağı görülecektir.

Kaynakça

Akın, A. ve Ersoy, K. (2012). 2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Sağlık Sistemine Bakış, Tüsiad, Yayın No: Tüsiad-T/2012-11/533.

Alyu, E., (2019). "Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Mikro Ekonomisi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 98s.

Anyanwu J.C, Erhijakpor A.E.O.,(2007). "Health Expenditures and Health Outcomes in Africa" *African Development Bank Economic Research Working Paper Series*, No: 91. Available from: <https://www.afdb>.

Arun JV ve Kumar D. (2016). "Public health expenditure of BRICS countries–An empirical analysis". *Int J Med Sci Public Health* 5(11): 2212–6.

Aydın, B., (2020). "İktisadi Göstergelerin Beklenen Yaşam Süresi Üzerindeki Etkileri: Panel Veri Analizi" *İstanbul İktisat Dergisi*, 70(1), ss. 163-181

Boachie M.K., ve Ramu K., (2015). "Public Health Expenditure and Health Status İn Ghana". MPRA, ss. 1–17.

Atay, E., (2020). Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Doğumda Beklenen Yaşam Süresi Ve Ölüme Bağlı Kaybedilen Yıllar Üzerine Etkili Sağlık Göstergelerinin Belirlenmesi: Bir Panel Veri Analizi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Halk Sağlığı Anabilimdalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, 162s.

Bilas, V., Franc, S., ve Bosnjak, M., (2014). "Determinant Factors Of Life Expectancy At Birth ın The European Union Countries", Coll. Antropol, 38(1), ss.1-9.

Bozma, G., Eren, M., ve Başar, S.,(2018). "Gelir Dağılımı Eşitsizliği Ve Yaşam Beklentisi İlişkisi: Wilkinson Hipotezi", Atatürk Üniversitesi, *İİBF Dergisi*, 32(3), ss. 793-805.

Dağdemir, Ö. (2009). "Sağlık Ve Ekonomik Büyüme: 1960-2005 Döneminde Gelişmekte Olan Ülkelerde Sağlık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Analizi", *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 64-2, ss. 76-96.

Daştan, İ., ve Çetinkaya, V., (2015). "OECD Ülkeleri Ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları Ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırılması", *Sosyal Güvenlik Dergisi*,5(1), ss.104-134.

Deaton, A. (2003). "Health, Inequality, and Economic Development". *Journal Of Economic Literature*, 41(1), 113-158.

Erten, Z., (2016). "Sağlık Harcamaları ve Sağlık Statüsü Açısından Sağlığın Yakınsaması OECD Örneği(2003-2014)", Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 85s.

Fatukası, A.A., Ve Ayeomoni, I.O., (2015). "Effect Of Income Inequality On Health Indicators ın Nigaria", *Internatioanl Journal Of Academic Research İn Business and Social Sciences*, 5(8), ss. 274-285.

Gilligan, A. M. ve Skrepnek, G. H., (2015). "Determinants of life expectancy in the Eastern Mediterranean Region", *Health Policy and Planning*, Vol: 30, ss. 624-637 doi:10.1093/heapol/czu041

- Grosman, M., (1972). "On The Concept Of Health Capital and Demand For Health", *Journal Of Political Economy*, 80(2), ss.223-255.
- Gürbüz, M., ve Karabulut, M. (2008). "SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Ortalama Yaşam Süresi ile Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiler". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6(1), ss. 69-83.
- Herzer, D., ve Nunnenkamp, P., (2011). "Income Inequality and Health: New Evidence From Panel Data", *Econstor*, 1736, ss. 1-34.
- Ilori I. A., OLAlere S. S., ve Babatola M. A., (2017). "An Empirical Analysis Of Public Health Expenditure On Life Expectancy: Evidence From Nigeria". *BJEMT* 17(4), ss. 1–17.
- Jaba, E., Balan, C.B., ve Robu, I.B., (2014). "The Relationship Between Life Expectancy At Birth And Health Expenditures Estimated By A Cross Country and Time Series Analysis", *Procedia Economics And Finance*, 15, ss 108-114.
- Jakab, Z. (2011). "Presentation: Designing The Road To Better Health and Well-Being In Europe", At The 14 Th European Health Forum Gastein, 7 October, Bad Hofgastein, Austria.
- Judge, K. (1995). "Income Distribution and Life Expectancy: A Critical Appraisal". *Bmj*, 311(7015), 1282-1285.
- Makuta I., ve O'Hare B., (2015). "Quality Of Governance, Public Spending on Health and Health Status In Sub Saharan Africa: A Panel Data Regression Analysis. *BMC Public Health* 15: 932.
- Mohapatra, S., (2018). "Public Health Expenditure and Its Effect On Health Outcomes: A New Methodological Approach In The Indian Context", *Birla Global University Bhubaneswar*, 13(1), pp.1-19.
- Nixon, J., ve Ulmann, P., (2006). "The Relationship Between Health Care Expenditure and Health Outcomes" *Eur J Health Economy*, 7, ss.7-18.
- Pulok, M.H., (2012). "Revisiting Health and Income Inequality Relationship: Evidence from Developing Countries", *Journal of Economic Cooperation and Development*, 33(4), ss. 25-62.
- Rodger, G.B., (1979). "Income And Inequality As Determinants Of Mortality : An International Cross- Section Analysis", *Internaional Journal Of Epidemiology*, 31, ss.533-538.
- Saunders, P. (1996). "Poverty, Income Distribution and Health: An Australian Study" (Vol. 128). University Of New South Wales.
- Summoogum, J.P., ve Fah, B.C.Y., (2016). "A Comparative Study Analysing The Demographic and Economic Factors Affecting Life Expectancy Among Developed and Developing Countries In Asia", *Asian Development Policy Review*, 4(4), ss. 100-110.

- Şahin, D., (2018). “Doğumda Yaşam Beklentisinin Belirleyicilerinin Analizi: Apec Ülkeleri Örneği”, *Ömer Halis Demir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), ss1-7.
- Şantaş, F., ve Şantaş, G., (2018). “Türkiye’nin, Bölgelerin ve İllerin Sağlık Değişkenleri Açısından Mevcut Durumu ve Sıralanması”, 11(3), ss. 2419-2432.
- Şimşek, D., ve Kesbiç, Y., (2020). Sağlık Statüsünün Sosyo- Ekonomik Belirleyicileri”, *Sağlık Ekonomisi “Sağlıkta Dönüşüm Ve Fırsatlar”* ss. 61-85.
- Taban, S., (2006). “Türkiye’de Sağlık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *Sosyo- Ekonomi*, Temmuz –Aralık, 2(2), ss. 31-46.
- Torre, R., ve Myrskylä, M., (2014). “Income Inequality and Population Health: An Analysis Of Panel Data For Developed Countries, 1975-2006”, *Population Studies A Journal Of Demography*, 68(1), ss. 1-13, <http://Doi.Org/10.1080/00324728.2013.856457>
- Tıraş, H. H., (2018). “Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 207s.
- Tüylüoğlu, Ş. Ve Tekin, M., (2009). “Gelir Düzeyi ve Sağlık Harcamalarının Beklenen Yaşam Süresi ve Bebek Ölüm Oranı Üzerindeki Etkileri”, *Çukurova Üniversitesi İibf Dergisi*, 13(1) Haziran, Ss.1-31.
- Ünal, E. Ö., (2017). “Türkiye’de Seçilmiş Temel Sağlık Göstergeleri İle Kişi Başı GSYH ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 159s.
- Wagstaff, A., ve Doorslaer, E., (2000). “Income Inequality and Health: What Does The Literature Tell Us?”, *Public Health*, 21, Pp. 543- 567.
- Wilkinson, R. G., (1992). “Income Distribution and Life Expectancy”, *Education And Debate, Trafford Centre For Medical Research, University Of Sussex* 304, ss. 165-168, <https://Www.Ncbi.Nlm.Nih.Gov/Pmc/Articles/Pmc1881178/>
- Wilkinson, R G. (1996). *Unhealthy Societies: The Afflictions Of Inequality*. London: Routledge
- WDI (World Development Indicator), (2021). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
- Yerdelen Tatoğlu F., (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayınları, 5. Baskı, 413s.
- Yorulmaz, H., (2016). “Doğuşta Yaşam Beklentisi Sosyo Ekonomik Değişkenlerin Etkilerinin Panel Veri Modelleri İle Analiz Edilmesi” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 244s.

Yumuşak, D. Ç., ve Yıldırım, İ.G., (2009). “Sağlık Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme” *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, Vol: IV, ss. 57-70.

Yardımcıoğlu, F., (2009). “OECD Ülkelerinde Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), ss. 27-47

T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi

Yusuf SÜRME¹

Öz

Bu Çalışma'nın amacı, 1978 yılında Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (TİTİA) olarak kurulan ve 1982 yılında T.C. Karadeniz Üniversitesi'ne (şimdiki adı T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi) bağlanarak İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne dönüşen, Fakülte'nin kuruluşundan günümüze (2021) kadarki tarihsel gelişimini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Fakülte'nin kurucu öğretim üyelerine, okutmanlara ve öğretim yardımcılara (doktor asistan ve asistan), kürsülere, kürsü başkanlarına ve kürsüdeki diğer öğretim üye ve yardımcılara yer verilmiştir. Daha sonra 1979-1983 yıllarında İşletme ve İktisat Bölümleri'ndeki ders programları sunulmuştur. Sonrasında ise belirli dönem aralıklarında Fakülte kadrosuna katılan öğretim üyelerine ve yardımcılara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Çalışma'da ulaşılan bilgi ve belgeler doğrultusunda; 2021 yılı itibarıyla 8 bölümde (İktisat, İşletme, Maliye, Uluslararası İlişkiler, Ekonometri, Kamu Yönetimi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümleri), 6 154 kayıtlı öğrenci, 126 öğretim üyesi ve yardımcıları ile eğitim-öğretim faaliyetleri sürdüren Fakülte'nin verdiği toplam 29 692 mezunu Türkiye'de işletme, iktisat, maliye vb. alanlarda eleman ihtiyacının giderilmesine önemli katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

JEL Sınıflandırılması: I20, L30, M10.

TR Karadeniz Technical University - Establishment and Historical Development of the Faculty of Economics and Administrative Sciences

Abstract

The purpose of this study is to reveal the historical development of the Faculty, which was the Trabzon Academy of Economics and Commercial Sciences (TITIA) established in 1978 and was transformed into the Faculty of Economics and Administrative Sciences by linking to the TR Karadeniz University in 1982 (now called the Karadeniz Technical University), from its establishment to the present (2021). For this purpose, first of all, the founding faculty members of the Faculty, lecturers and teaching assistants (Ph.d. assistant and assistant), chairs, chairmen and other lecturers and assistants in the chair were included. Then, the curricula in the Departments of Business Administration and Economics were presented in 1979-1983. Afterwards, the information about the faculty members and their assistants who joined the Faculty staff at certain intervals is given. In line with the information and documents obtained in the Study; it has been concluded that as of 2021, the Faculty which continues educational activities with 126 faculty members and their assistants in 8 departments (Economics, Business Administration, Public Finance, International Relations, Econometrics, Public Administration, Labor Economics and Industrial Relations, Management Information Systems Departments) and 6 154 registered students, makes a significant contribution to the need for personnel in the fields of business administration, economics, public finance, etc. with a total of 29 692 graduates in Turkey.

Keywords: Trabzon Academy of Economics and Commercial Sciences, TR Karadeniz Technical University - the Faculty of Economics and Administrative Sciences.

JEL Classification: I20, L30, M10.

¹ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD,
yusufsurmen@ktu.edu.tr

1. Giriş

İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri'nin tarihi 1883 yılında kurulan İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi² (şimdiki adı Marmara Üniversitesi – İktisat Fakültesi, İşletme Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi) ile başlar. Bu İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ni 1944 yılında kurulan İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Dokuz Eylül Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi), 1955 yılında kurulan Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi), 1958 yılında kurulan Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Anadolu Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi), 1967 yılında kurulan Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Çukurova Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi), 1970 yılında kurulan Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Uludağ Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi) ve son olarak 1978 yılında kurulan Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi) izlemiştir.

Akademi, bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip çeşitli bilim alanlarında yüksek düzeyde eğitimi – ğretim, araştırma ve uygulamalara çalışma imknları sağlayan bir yükseköğretim kurumuna verilen addır.

2. Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Kuruluşu

T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin eski adı Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (TİTİA)'dır ve özel sektöre nitelikli ticaret insanı yetiştirmek amacıyla 29.06.1978 tarihinde Trabzon'da kurulmuştur.

TİTİA'nın kuruluş gerekçesi, tütün, fındık, çay gibi tarıma dayalı ihraç ürünlerinin yoğun olarak üretildiği bölge olması, yoğun olduğu kadar alışkan ve becerikli insanı olan, Doğu Karadeniz'in gerice yrelikten kurtarılması ve insan gücünün durdurulmasıdır.

TİTİA'nın görevleri, iktisadi, ticari, mali alanlardaki yükseköğretimin özellikle nüfusu yoğun olan Doğu Karadeniz bölgesinde yayılmasında katkıda bulunmak, büyük kentlere ğrenci akımını önlemek ve özel - kamu kesiminde görev alabilecek yurttaşlar yetiştirmek vb.dir.

TİTİA'nın birçok özelliği vardır. Bunlar; Türkiye'de Sinop'tan Hatay'a çizilen çizginin doğusunda, kurulabilen ilk, Türkiye'nin ise 7. ve son İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi olması,

² Akademi: Atina yakınlarındaki *Akademeia* adlı bir zeytinlikten gelir. Bu zeytinlikte Eski Yunan düşünür Eflatun (*Platon*), matematik, doğa bilimleri ve yönetim biçimi gibi çeşitli konularda öğrencilerine ders vermiştir. Eflatun'un M IV. yüzyılda ders verdiği bu okul, tarihteki ilk akademi olarak kabul edilmektedir.

en kısa ömürlü olması, tek Başkan ile yönetilmiş olması, en az öğrenciye (548) sahip olması ve hiç mezun vermeden İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne dönüşmesidir.

TİTİA, Trabzon Valiliği'nce geçici olarak tahsis edilen Trabzon Özel İdare binasının bir odasında 12.04.1979 tarihinde yaptığı ilk toplantıda organlarını (*Profesörler Kurulu, Yönetim Kurulu, Akademiklerarası Kurul Temsilcileri ve Başkanlık*) oluşturmuştur. Bu toplantıda Profesörler Kurulu, kendi üyeleri arasından, Prof. Dr. Mehmet Yazıcı'yı Başkan seçmiş ve ataması 15.05.1979 tarihinde üçlü kararname (*Cumhurbaşkanı Fahri. S. Korutürk, Başbakan Bülent Ecevit ve T.C. Milli Eğitim Bakanı Necdet Uğur*) ile uygun görülmüştür. TİTİA Başkanı Prof. Dr. Mehmet Yazıcı, 01.06.1979'den geçerli olmak üzere Başkan Yardımcılığına Doç. Dr. Ahmet Hayri Durmuş'u atamıştır.

TİTİA Başkanlığı, Ağustos – Eylül 1979 aylarında öğretim üyesi, okutman ve öğretim yardımcısı (*doktor asistan [şimdiki adı Arş. Görv.] ve asistan*) almak için bazı gazetelerde (*Tercüman ve Hürriyet*) ilan vermiştir. Öğretim yardımcısı ilanına toplam 131 aday başvuru yapmış, sınavlar (*yabancı dil ve bilim*) 6 – 7 Ekim 1979 tarihlerinde 118 adayın katılımı ile gerçekleştirilmiş ve 10 aday başarılı olmuştur. Bunlar; Dr. Faruk Alpaslan, Dr. Hamdi Yılmaz, Ass. A. Hamdi İslamoğlu, Ass. Hasan Türedi. Ass. Yusuf Sürmen, Ass. Dilek Çulha, Ass. Necati Türedi, Ass. Mustafa Çıkrıkçı, Ass. Murat Çelikel ve Ass. Vasfi Haftacı'dır. Yine, 6 – 7 Ekim 1979 tarihlerinde yapılan okutmanlık sınavında Okt. Şerafettin Atalay (*Fransızca*), Okt. Erdal Erbölükbaş (*İngilizce*) ve Okt. Necmettin Turgut (*Almanca*) başarılı olmuştur.

TİTİA Başkanlığı, 14.11.1979 tarihinde İşletme ve İktisat Bölümleri'ne 1979 – 1980 öğretim yılı için ön kayıtla 200 öğrenci (*100'ü Ticaret Lisesi, 100'ü Klasik Lise*) alımı için bazı gazetelere ilan vermiştir. Bu ön kayıtla öğrenci alım ilanına 584'ü Ticaret Liseli 827'si Klasik Liseli olmak üzere toplam 1 411 aday başvuru yapmıştır. Bunlardan TİTİA'ya girmeye hak kazanan 200 öğrencinin kesin kaydı yapılmıştır.

Böylece TİTİA'da öğretim yardımcıları ile öğrenci alımları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ise TİTİA'da kürsüler³, kürsü başkanları, öğretim üye ve yardımcıları ile ders programları belirlenmiştir. TİTİA'nın **İktisat ve Maliye Kürsüsü** (*Başkan Vekili: Prof. Fikret Öcal, Öğretim Yardımcısı: Ass. Murat Çelikel*), **İşletme Kürsüsü** (*Başkan: Prof. Dr. Ali Sait Yüksel, Öğretim Üyesi: Doç. Dr. Cudi Tuncer Gürsoy, Öğretim Yardımcıları: Dr. Abdurrahman Fettahoğlu, Ass. Ahmet Hamdi*

³ **Kürsü**, Yükseköğretim kurumlarında aynı alanda ya da birbirine çok yakın alanlardaki bilim dallarında oluşan bir çalışma birimidir. Kürsü, kürsü kurullarının aldığı bilimsel ve idarî kararlar uyarınca kürsü başkanı tarafından yönetilir. Kürsü kurulları; a. Öğrenci ders ve eğitim programlarını hazırlar, gözden geçirir ve değerlendirir. b. Öğretim üyelerinin bilimsel çalışma, araştırma, yayın ve eğitim faaliyetlerini programlaştırır. c. Kürsünün öğretim, eğitim, araştırma ve idarî yönden gerekli araç, gereç, ders kitabı, bilimsel yayın, insan gücü ve mali durumunu tespit eder ve programlaştırır. d. Kürsünün programlaştırılan bütün çalışmalarının muntazam yürütülmesi için Kürsü elemanları arasında görev bölümü yapar (Üniversiteler Kanunu Md. 37).

İslamoğlu, Ass. Mustafa Çıkrıkçı), **Muhasebe Kürsüsü** (Başkan: Prof. Dr. İsmail Özaslan, Öğretim Üyeleri: Prof. Dr. Mehmet Yazıcı, Doç. Dr. Ahmet Hayri Durmuş, Öğretim Yardımcıları: Ass. Hasan Türedi, Ass. Yusuf Sürmen, Ass. Vasfi Haftacı), **Matematik ve İstatistik Kürsüsü** (Başkan Vekili: Prof. Dr. Mehmet Yazıcı, Öğretim Üyesi: Doç. Dr. Atila Kesim, Öğretim Yardımcıları: Ass. Necati Türedi, Ass. Dilek Çulha) ve **Hukuk Kürsüsü** (Başkan: Prof. Dr. Ali Sait Yüksel, Öğretim Yardımcısı: Dr. Hamdi Yılmaz) olmak üzere beş kürsüsü vardır.

TİTİA, 1979 – 1980 öğretim yılında İktisat ve İşletme Bölümleri olarak, 200 öğrenci ile Tablo 1’deki ortak programla 10.12.1979 tarihinde Ortahisar - Gazipaşa Mahallesi’ndeki Nemlizade Konağı (Yapım Yılı: 1892) olarak bilinen tarihi ahşap binada öğretime başlamıştır.

Tablo 1: 1979 – 1980 Öğretim Yılında İktisat ve İşletme Bölümleri Ortak Ders Programı

1. Yarıyıl	Saati	2. Yarıyıl	Saati
Türkçe Anlatım	4	Araştırma Yöntemleri	4
Toplumbilim	4	İşletme İktisadi	4
Muhasebe - I	4	Muhasebe - II	4
Maloluşu Hesaplama	4	Ticari ve Mali Matematik	4
Matematik	4	İstatistik – I	4
Yabancı Dil - I	6	Yabancı Dil – II	6
	26		26

TİTİA’ da lisans ve lisansüstü derslerin yürütülmesinde özellikle Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Marmara Üniversitesi), Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (şimdiki adı Uludağ Üniversitesi) ve Fatih Yüksek Öğretmen Okulu (şimdiki adı Trabzon Üniversitesi – Fatih Eğitim Fakültesi) öğretim üyelerinden hizmet alınmıştır. Bunlar; Prof. Fikret Öcal, Prof. Dr. Muhterem Öcal, Prof. Dr. İsmail Özaslan, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu, Prof. Dr. Ali Sait Yüksel, Prof. Dr. M. Erol İyibozkurt, Prof. Dr. Kenan Ural, Doç. Dr. Atila Kesim (TİTİA Başkan Yardımcısı), Doç. Dr. Halit Kasa, Doç. Dr. Ahmet Hayri Durmuş, Doç. Dr. Vural Akarçay, Doç. Dr. Mustafa Erkal, Doç. Dr. Nafiz Duru, Doç. Dr. Baki Pirimoğlu, Doç. Dr. Cudi Tuncer Gürsoy, Öğr. Görv. Osman Aykıt’tır. Ayrıca Trabzon Barosu’ndan Av. Ahmet Rıza Kulaçoğlu ile tarihçi Mahmut Goloğlu’ndan hizmet alınmıştır.

**Fotoğraf 1: TİTİA Başkanı Prof. Dr. Mehmet Yazıcı'nın Öğretime Açılış Konuşması
(10.12.1979)**

TİTİA Başkanı Prof. Dr. Mehmet Yazıcı öğretime açılış konuşmasını “*Bu törenle, T.C. Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’ni öğretime açıyorum. İnsanlık, bilim ve Türkiye için hayırlı ve uğurlu olmasını dilerim. Bugün 10 Aralık 1979 öğretime başlama günümüzdür, kutlu olsun. Her geçen yıl 10 Aralık gününün; daha çok ve daha nitelikli öğretim üye ve yardımcılarıyla, yöneticileriyle, daha çok ve daha nitelikli öğrencileriyle, daha iyi öğretim programlarıyla ve daha iyi öğretim araç ve gereçleriyle kutlanmasını dilerim... Bu nedenle İktisadi ve Ticari İlimler Akademilerinin yurt yüzeyinde yayılmasına ve özellikle gerice yörelerde dengeli bir biçimde kurulmasında yarar vardır... Halen Akademinin kadrosunda ikisi doktor 10 asistan ve 3 okutman olmak üzere 13 öğretim yardımcısı ve 2 müdür, bir şef, bir memur ve 8 müstahdem vardır. Bu kadro ile 1979 - 1980 öğretim yılını açıyorum. Kutlu olsun. Bu yılın tüm Akademi topluluğu için uğurlu, huzurlu ve başarılı olmasını ulu Tanrı’dan dilerim. Hepinize saygılarımı ve sevgilerimi sunarım.*” şeklinde yapmıştır.

Fotoğraf 2: Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin Açılış Töreni – Nemlizade Konağı (10.12.1979)

Fotoğraf 3: TİTİA'nın Açılış Töreni (Vali Ali Rıza Yaradanakul, Belediye Başkanı Sefer Özgür, KTÜ Rektörü Prof. Dr. Erdem Aksoy ve Diğer Davetliler)

3. Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Gelişimi

TİTİA'nın yukarıdaki öğretim yardımcısı kadrosuna 1980 yılında Dr. Abdurrahman Fettahoğlu ve Ass. Osman Pehlivan, 1981 yılında Dr. Orhan Çiftçi, Dr. İsmail Kılınç, Dr. Ömer Gürkan, Uzm. Rasim Şimşek, Uzm. Ali Perçin ve 1982 yılında da Ass. Ahmet Hacıbrahimoglu ve Okt. Ekrem Kınay (İngilizce) katılmışlardır.

TİTİA Lisans Öğretimi, Sınav ve Disiplin Yönetmeliği'nin devam ve başarı durumunu düzenleyen hükümleri gereği 1979 – 1980 öğretim yılında İşletme ve İktisat Bölümleri'ne kesin kayıt yaptıran 200 öğrenciden sadece 61'i ikinci sınıfa geçebilme hakkını kazanmıştır.

TİTİA'nın İktisat ve İşletme Bölümleri'nin 1980 – 1981 öğretim yılı Tablo 2'deki ortak ders programı ile başlamıştır.

Tablo 2: 1980 – 1981 Öğretim Yılında İktisat ve İşletme Bölümleri Ortak Ders Programı

3. Yarıyıl	Saati	4. Yarıyıl	Saati
İktisada Giriş	4	Kamu Yönetimi	4
İşletme - II	4	Fiyat Kuramı	4
Envanter ve Bilanço	4	Maliyet Muhasebesi	4
Matematik - II	4	Teknoloji	4
İstatistik - II	4	Borçlar Hukuku	4
Yabancı Dil - III	6	Yabancı Dil - IV	6
	26		26

Yükseköğretim Kanunu (1981) ile üniversite, akademi ve yüksekokullar gibi yükseköğretim kurumlarının tamamı üniversite çatısı altında bir araya getirilmiş ve bu kurumlardaki akademik unvanlar eşdeğer ilan edilmiştir. Ayrıca 1981 yılına kadar profesörlerin ataması, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmak zorundaydı. 1981 yılından itibaren bu atamalar Yükseköğretim Kanunu uyarınca, üniversite tarafından yapılmakta ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) atama süreçlerini inceledikten sonra onaylamaktadır.

TİTİA'da lisansüstü öğretim 1980 – 1981 öğretim yılında 14 kişi ile başlamıştır. Lisansüstü programlarda yer alan Araştırma Yöntemleri, İktisat ve İşletme dersleri zorunlu, Muhasebe, Maliye ve İstatistik - Matematik dersleri ise seçimlikti.

TİTİA'nın İktisat ve İşletme Bölümleri'nin 1981 – 1982 öğretim yılı Tablo 3'teki ortak ders programı ile başlamıştır.

Tablo 3: 1981 – 1982 Öğretim Yılında İktisat ve İşletme Bölümleri Ortak Ders Programı

5. Yarıyıl	Saati	6. Yarıyıl	Saati
Ulusal Gelir ve Kullanımı	4	Bütçe ve Uygulamaları	4
Kamu Maliyesi	4	İşletme Finansmanı	4
İktisadi Coğrafya	4	İş Hukuku	4
Bilanço Kuramları ve Çözümlemeleri	4	Pazarlama	2
Ticaret Hukuku	6	Para Kuramı	4
Yabancı Dil - V	4	Türk Devrim Tarihi	4
		Yabancı Dil – VI	4
	26		26

TİTİA, 20.07.1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) adını almış ve Karadeniz Üniversitesi (*şimdiki adı Karadeniz Teknik Üniversitesi*)'ne bağlanmıştır.

Böylece, TİTİA'nın ömür süresi yasal olarak 4 yıl – 1 ay, eylem olarak 3 yıl - 3 ay – 8 gün ve öğretim olarak 1 yıl – 7 ay – 10 gün sürmüştür ve 548 kayıtlı öğrenci ile Karadeniz Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne aktarılmıştır. TİTİA'nın eski Başkanı ve Fakülte'nin geçici Dekanı Prof. Dr. Mehmet Yazıcı ise Marmara Üniversitesi'ndeki görevine geri dönmüştür.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1982 yılında Karadeniz Üniversitesi Kanuni Kampüsü'ndeki Makine Mühendisliği Bölümü zemin katına taşınmıştır. Öğretim elemanlarının çalışma odalarının yetersizliği yanında derslik ihtiyacı yeni binasına taşına kadar 14 yıl boyunca Makine Mühendisliği Bölümü, Elektrik–Elektronik Mühendisliği Bölümü, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Harita Mühendisliği Bölümü, Fizik Bölümü ve Orman Fakültesi'nin sağladığı dersliklerle karşılanmıştır.

1983 yılında itibaren YÖK, Türkiye'de üniversitelerde öğretim üyesi ihtiyacının karşılanması için rotasyon uygulamasına gitmiştir. Buna göre; ihtiyaç duyulan bilim dallarındaki öğretim üyelerinin durumları incelenmekte ve bu nitelikteki öğretim üyelerinin eksilmesi halinde hizmetin aksamayacağına kanaat getirilen üniversiteleri tespit etmektedir. Daha sonra, ihtiyacı olan üniversitelerle ihtiyaç duyulan öğretim üyelerinin miktarı ve nitelikleri, tespit edilen bu üniversitelere bildirilmekte, ihtiyaç mahalline gitmek isteyenlerin talepleri toplanmakta, istekli çıkmaz ya da yetmez ise belirlenen üniversitelerde ad çekme suretiyle, Yükseköğretim Kurulu tarafından ihtiyaç giderilmektedir (YÖK Kanunu, Md.40 - 41).

Rotasyon uygulaması ile 1983 yılında Ankara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Nuri Yıldırım, İstanbul Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ömer Aksu, Doç. Dr. Yücel Ercan, Y. Doç. Dr. Ahmet Yörük, Y. Doç. Dr. Mehmet Gençeli, Y. Doç. Dr. Metin Tarım ve Y. Doç. Dr. Hamdi Yasaman, Anadolu Üniversitesi'nden Prof. Dr. Birol Tenekecioğlu, Y. Doç. Dr. Nüvit Gerek

ve Y. Doç. Dr. İsmail Hakkı Düğer, Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Y. Doç. Ahmet Seha Selek, Marmara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hasan Gürbüz görevlendirilmişlerdir. Ayrıca 1983 yılında Karadeniz Üniversitesi'nden Doç. Dr. Atila Kesim, Doç. Dr. Ersan Bocutoğlu, Doç. Dr. Hasan Özyurt, Y. Doç. Dr. Hayatı Hazır, Y. Doç. Dr. Adnan Tuğ ve Arş. Görv. Abdullah Öçer, 1984 yılında Ankara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Alaettin Tandoğan ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Doç. Dr. Oktay Alpugan Fakülte kadrosuna katılmışlardır.

Fotoğraf 4: Dekan Prof. Dr. Halil Seyidoğlu ve Öğretim Üyeleri (05.04.1983)

Fakülte'nin İktisat ve İşletme Bölümleri'nin 1982-1983 öğretim yılı aşağıdaki ders programı ile başlamıştır. Söz konusu bölümlerin ders programlarında I. II. ve III. sınıflarda ortak dersler yer alırken, IV. sınıftan itibaren ise yönelme yani, bölüme özgü derslere yer verilmiştir. 1982-1983 öğretim yılında İşletme Bölümü'nde okutulan yönelme dersleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: 1982 – 1983 Öğretim Yılında İşletme Bölümü'nde Okutulan Yönelme Dersleri

7. Yarıyıl	Saati	8. Yarıyıl	Saati
Sermaye Piyasası	4	İşletme Örgütlenmesi ve Yönetimi	4
Pazarlama Araştırmaları	4	İşletme Denetimi	4
Üretim Teknikleri ve Yönetimi	4	Özel İşletme Türleri	4
Muhasebe Örgütlenmesi	4	Personel Yönetimi ve İnsan İlişkileri	4
Vergi Uygulamaları	4	Türsel Muhasebe	4
Yabancı Dil - VII	4	Yabancı Dil - VIII	4
	24		24

1982-1983 öğretim yılında İktisat Bölümü'nde okutulan yönelme dersleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: 1982 – 1983 Öğretim Yılında İktisat Bölümü'nde Okutulan Yönelme Dersleri

7. Yarıyıl	Saati	8. Yarıyıl	Saati
İktisadi Düşünceler	4	Uluslararası İktisat	4
İktisadi Planlama	4	Karşılaştırmalı İktisat	4
Bölgesel Planlama	4	İktisadi Araştırmalar	4
Vergi Uygulamaları	4	Maliye Politikaları	4
Kamu Muhasebesi	4	Yöneylem Araştırmaları	4
Yabancı Dil - VII	4	Yabancı Dil - VIII	4
	24		24

Fakülte, ilk mezunlarını 1982 – 1983 öğretim döneminde vermiştir.

Fotoğraf 5: Fakülte'nin İlk Mezunları (1983)

1986 - 1989 yıllarında Fakülte'nin kadrosuna Doç. Dr. Kamil Yazıcı, Dr. Ferhat Erarı, Arş. Görv. Harun Terzi, Arş. Görv. Ahmet Ulusoy, Arş. Görv. Rahmi Yamak, Arş. Görv. Hilmi Zengin, Arş. Görv. Nuran Şenocak, Arş. Görv. Nihal Yayla, Arş. Görv. Metin Berber, Arş. Görv. Kenan Çelik, Arş. Görv. Nebiye Karahasan, Arş. Görv. Hüseyin Dağlı, Arş. Görv. Mustafa Emir, Arş. Görv. Sibel Ataman, Arş. Görv. Murat Sabit Kara, Arş. Görv. Mustafa Köseoğlu, Arş. Görv. Halil İbrahim Bulut, Arş. Görv. Yahya Deryal ve Arş. Görv. Abdurrahman Atasoy katılmışlardır.

1991 yılından itibaren hızla büyüyen Fakülte'de İktisat ve İşletme Bölümleri'nin yanında 1991 yılında Maliye Bölümü, 1992 yılında Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Bölümleri, 1993

yılında Ekonometri Bölümü ve 1994 yılında da Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü kurulmuştur. Fakülte’de 1992 yılında itibaren de bu bölümlerin ikinci öğretim programları açılarak program sayısı 14’e ulaşmıştır.

1991-1994 yıllarında Fakülte’nin kadrosuna Y. Doç. Dr. Çoşkun Atayeter, Y. Doç. Dr. Süleyman Erkan, Dr. Mohammad Arafat, Y. Doç. Dr. Haydar Çakmak, Arş. Görv. Tayyip Yavuz, Arş. Görv. Gökhan Koçer, Arş. Görv. Fuat Erdal, Arş. Görv. Temel Gürdal, Arş. Görv. Ekrem Karayılmazlar, Arş. Görv. Yusuf Şevki Hakyemez, Arş. Görv. Fikret Çankaya, Arş. Görv. Ramazan Aksoy, Arş. Görv. Cevat Okutan, Arş. Görv. Mustafa Çağatay Okutan, Arş. Görv. Halil Kalabalık, Arş. Görv. Bayram Güngör, Arş. Görv. Adem Kalça, Arş. Görv. Timuçin Kodaman, Arş. Görv. Ali Cengiz Köseoğlu, Arş. Görv. İhsan Günaydın ve Arş. Görv. Hüseyin Çoşkuner katılmışlardır.

Fakülte, 03.10.1996 tarihinde iki bloktan oluşan ve 13 560 m² kapalı alanı olan yeni binasına taşınmıştır. Birinci blokta dekanlık, bölüm başkanlıkları ve öğretim üyeleri ile yardımcılarının çalışma odaları, ikinci blokta ise 32 derslik, 2 amfi ve 2 adet “*European Computer Driving*” lisansa sahip bilgisayar laboratuvarı bulunmaktadır.

Fotoğraf 6: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Binası (03.10.1996)

1995 – 2000 yılları arasında Fakülte kadrosuna Doç. Dr. Fahrettin Murteza, Y. Doç. Dr. Taner Acuner, Y. Doç. Dr. Hayati Aktaş, Y. Doç. Dr. Haydar Akyazı, Y. Doç. Dr. Talha Ustasüleyman, Y. Doç. Dr. Hüseyin Sabri Kurtuldu, Y. Doç. Dr. Abdulkadir Topal, Y. Doç. Gülçimen Yurtsever, Öğr. Görv. Birdoğan Baki, Öğr. Görv. Ali Haydar Doğu, Öğr. Görv. Hüseyin Örs, Öğr. Görv. Cemal Genç, Öğr. Görv. Hasan Fahri Şaylan, Öğr. Görv. Yunus Erdal Şirin, Arş. Görv. Engin Dinç, Arş. Görv. Volkan Kakaç, Arş. Görv. Uğur Kaya, Arş. Görv.

Selçuk Akıncı, Arş. Görv. Seyfettin Artan, Arş. Görv. Harun Özdemir, Arş. Görv. Mustafa Tüysüz, Arş. Görv. Mustafa Cin, Arş. Görv. Adil Şahin, Arş. Görv. Aykut Karakaya ve Arş. Görv. Yusuf Şahin katılmışlardır.

2011 yılında Fakülte'nin öğrenci bloğuna bitişik olarak ek bina inşa edilmiştir. Ek binada öğretim üyeleri ve yardımcılarının çalışma odaları, derslikler, seminer salonları ve bir adet amfi bulunmaktadır.

2000 – 2021 yıllarında Fakülte kadrosuna⁴ Prof. Dr. Hasan Abdioğlu, Doç. Dr. Mustafa Kemal Değer, Doç. Dr. Lütfü Öztürk, Doç. Dr. Şeref Kalaycı, Doç. Dr. Yakup Küçükkale, Doç. Dr. Hüseyin Sadoğlu, Doç. Dr. Nezahat Altuntaş, Doç. Dr. Adnan Özyılmaz, Y. Doç. Dr. Tuba Yakıcı Ayan, Y. Doç. Dr. Nihan Aydın, Y. Doç. Dr. Hasan Ayyıldız, Y. Doç. Dr. Bilal Gerekan, Y. Doç. Dr. Abdülkadir Pehlivan, Y. Doç. Dr. Bünyamin Er, Y. Doç. Dr. Cemil Rakıcı, Y. Doç. Dr. Hüseyin Bal, Y. Doç. Dr. Mehmet Tunçer, Y. Doç. Dr. Güven Murat, Y. Doç. Dr. Tülay İlhan, Y. Doç. Dr. Kader Tan, Y. Doç. Dr. Hatice Dilara Keskin, Y. Doç. Dr. Fazıl Kırkbir, Y. Doç. Dr. Ahmet Hamdi Topal, Y. Doç. Dr. Osman Karamustafa, Y. Doç. Dr. Murat Ülgül, Y. Doç. Dr. Hasan Çebi Bal, Y. Doç. Dr. Selçuk Perçin, Y. Doç. Dr. Çoşkun Topal, Y. Doç. Dr. Murat Can Genç, Y. Doç. Dr. Alper Tolga Bulut, Y. Doç. Dr. Birol Karakurt, Y. Doç. Dr. İsmail Köse, Y. Doç. Dr. İbrahim Al, Y. Doç. Dr. Özgür Tüfekçi, Y. Doç. Dr. Faruk Ekmekçi, Y. Doç. Dr. Cemalettin Kalaycı, Y. Doç. Dr. Mehmet Soytürk, Y. Doç. Dr. Ekrem Bahçekapılı, Y. Doç. Dr. Abdullah Uzun, Y. Doç. Dr. Pınar Aydoğan, Y. Doç. Dr. Muhammed Yunus Bilgili, Y. Doç. Dr. Suna Ersavaş Kavanoz, Y. Doç. Dr. Emrah Firidin, Y. Doç. Dr. Muhammed Berigel, Dr. Öğr. Üyesi Bilgehan İmamoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Pelin Çelik, Dr. Öğr. Üyesi Erol Kalkan, Dr. Öğr. Üyesi Esra Elif Nartok, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hanefi Calp, Dr. Zafer Yaman, Öğr. Görv. Abdulkerim Daştan, Öğr. Görv. Gönül Oğuz, Öğr. Görv. Emre Yürük, Arş. Görv. Zehra Maraş, Arş. Görv. İlker Murat Ar, Arş. Görv. Ahmet Kurtaran, Arş. Görv. Yaşar Bayraktar, Arş. Görv. Tuğba Kaplan, Arş. Görv. Nimet Kalkan, Arş. Görv. Denizhan Tiryaki, Arş. Görv. Fatih Yıldırım, Arş. Görv. Sümeyye Çebi, Arş. Görv. Fatma Akkan, Arş. Görv. Ayça Eminoğlu, Arş. Görv. Yılmaz Bayram, Arş. Görv. Yasin Çağlar Kaya, Arş. Görv. Abdullah Kaya, Arş. Görv. Fevzi Kırbaşoğlu, Arş. Görv. Ayça Sepli, Arş. Görv. Hasret Genç, Arş. Görv. Merve Ahsen Demir, Arş. Görv. Hakan Kurucan, Arş. Görv. Hazel Ceren Erkengel, Arş. Görv. Ömer Çağrı Yavuz, Arş. Görv. Burçin Eser, Arş. Görv. Salih Dursun, Arş. Görv. Gülmelek Doğanay, Arş. Görv. Nisa Erdem, Arş. Görv. Kubilay Düzenli, Arş. Görv. Abdulgazi Yıkıcı, Arş. Görv. Ayça Sarıalioğlu Hayali, Arş. Görv. Mehmet Dinçaslan, Arş. Görv. Umut Uzar, Arş. Görv. Osman Murat Telatar, Arş. Görv. Aykut Başoğlu, Arş. Görv. Muharrem Akın Doğanay, Arş. Görv. Yeşim Dindaroğlu, Arş.

⁴ 2018 yılında Yükseköğretim Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanuna göre, "Yardımcı Doçentlik" kadrosu yerine "Doktor Öğretim Üyesi" kadrosu ihdas edilmiştir. Bu yüzden 2018 yılından önce Fakülte kadrosuna katılan bazı öğretim üyeleri için Y. Doç. Dr., sonra katılanlar için ise Dr. Öğr. Üyesi unvanları kullanılmıştır.

Görv. Ezgi Baday Yıldız, Arş. Görv. Mücahit Samet Yılmaz, Arş. Görv. Tuğçe Adımlı, Arş. Görv. Hülya Çuvalcı Öztürk, Arş. Görv. Sümeyye Demir, Arş. Görv. Sinem Doğan, Arş. Görv. Serkan Samut, Arş. Görv. Mustafa Şen, Arş. Görv. Taliye Gündoğdu ve Arş. Görv. Yusuf Erdem Tunç katılmışlardır.

Fakülte'nin 2021 yılı itibariyle öğretim kadrosu durumu Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Fakülte'nin Öğretim Kadrosu Durumu (2021)

Bölümler	Prof. Dr.	Doç. Dr.	Dr.Öğr.Üyesi	Öğr. Görv.	Arş. Görv.	Toplam
İktisat	10	4	5	-	6	25
İşletme	19	2	4	1	5	31
Maliye	6	-	2	-	3	11
Uluslararası İlişkiler	3	7	2	3	4	19
Ekonometri	4	1	-	-	1	6
Kamu Yönetimi	4	2	6	-	4	16
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	2	1	4	1	2	10
Yönetim Bilişim Sistemler	2	2	2	-	2	8
Genel Toplam	50	19	25	5	27	126

Fakülte'de sırasıyla Prof. Dr. Mehmet Yazıcı (1979 – 1982) Başkan ve geçici dekanı olarak, Prof. Dr. Halil Seyidoğlu (1982 – 1986), Prof. Dr. Çınar Atay (1986 – 1989), Prof. Dr. Zafer Ertürk (1989 – 1992), Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu (1992–1998), Prof. Dr. Hasan Özyurt (1998 – 2004), Prof. Dr. Kamil Yazıcı (2004 – 2010), Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez (2010 – 2012), Prof. Dr. Mustafa Köseoğlu (2012 - 2018) ve Prof. Dr. Metin Berber (2018 – 2021) dekan olarak görev yapmışlardır. Bugün Fakülte'de dekanlık görevini Prof. Dr. Uğur Kaya (2021-) yürütmektedir. Fakülte'de 2021 yılı itibariyle kayıtlı öğrenci sayıları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Fakülte'de Kayıtlı Öğrenci Sayıları (2021)

Bölümler	Kız	Erkek	Toplam
İktisat	475	565	1 040
İşletme	488	686	1 179
Maliye	563	567	1 130
Uluslararası İlişkiler	567	404	971
Ekonometri	204	152	356
Kamu Yönetimi	325	347	672
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	288	216	504
Yönetim Bilişim Sistemler	118	189	307
Genel Toplam	3 028	3 126	6 154

Fakülte'nin kuruluşundan 2021 yılına kadarki mezun öğrenci sayıları Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Fakülte'nin Kuruluşundan Bugüne Kadarki Mezun Öğrenci Sayıları (2021)

Bölümler	Kız	Erkek	Toplam
İktisat	4 180	3 554	7 734
İşletme	4 281	3 424	7 705
Maliye	3 562	3 325	6 887
Uluslararası İlişkiler	954	1 014	1 968
Ekonometri	739	861	1 600
Kamu Yönetimi	893	955	1 848
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	705	1 209	1 914
Yönetim Bilişim Sistemler	15	21	36
Genel Toplam	15 329	14 363	29 692

4. Sonuç

1978 yılında kurulan ve 1979 yılında öğretime başlayan KTÜ – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alt yapı ve insan gücü eksikliğine rağmen, eğitim – öğretim faaliyetlerinde belirgin bir gelişme göstererek bugünkü düzeye ulaşmıştır. Bugün Fakülte'nin 126 öğretim üyesi ve yardımcıları, 6 154 kayıtlı öğrencisi ve 29 692 mezunu vardır.

Bu Çalışma'da ulaşabilen kaynaklar doğrultusunda KTÜ – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin tarihsel gelişimine ilişkin genel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Bu tablo, diğer iktisadi ve idari bilimler fakültelerinin verileri birlikte değerlendirildiğinde KTÜ – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Türk işletme, iktisat, maliye vb. eğitim – öğretimde yeri açıkça ortaya konmuş olacaktır.

Kaynakça

Güvemli, O. (2003). *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*. İstanbul: Proje Danış A.Ş.Yayınları.

Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2020 Yılı Faaliyet Raporu.

Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dönem Mezun Yıllıkları.

Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Arşiv Kayıtları.

Küçükaslan, Ö. ve Yerlikaya, N. (2013). Kırıkkale Üniversitesi Veteriner Fakültesi'nin Kuruluşu ve Gelişimi, *Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, 84(1), 9-18.

Sürmen, Y., Kişisel Arşivi.

Üniversiteler Kanunu (Sayı: 1750 – Tarih: 07.07.1973)

Yazıcı, M. (1982). *Belgelerle TİTİA, Görüşler, Öneriler*. Trabzon.

Yükseköğretim Kanunu (Sayı: 2547 - Tarih: 06.11.1981)